

Standardforside til projekter og specialer

Til obligatorisk brug på alle kandidatprojekter og specialer på:

- Forvaltning (scient.adm)

Projekt- eller specialetitel:		
Arbejdstid, familieliv og livsformer. Er tiden løbet fra den 37 timers arbejdsuge?		
Projektseminar/værkstedseminar:		
Udarbejdet af (Navn(e) og studienr.):	Projektets art:	Modul:
Jan Ulrich Falk Spenster. 38535	Specialeafhandling	K4
Vejleders navn:		
Allan Dreyer Hansen		
Afleveringsdato:		
1 september 2016		
Antal anslag inkl. mellemrum:		
171 602		
Tilladte antal anslag inkl. mellemrum:		
192 000		

Jeg/vi erklærer, at der i projektet/specialet/opgaven ikke er afskrift fra tidligere publicerede tekster (inklusive egne eller andres opgaver), medmindre disse passager er tilføjet reference.

Undgå plagiat: lær at referere korrekt. Klik her: http://www.stopplagiat.nu/index_flash.html

Hvis du overskrider det tilladte antal anslag inkl. mellemrum vil dit projekt blive afvist indtil en uge efter aflevering af censor og/eller vejleder.

Arbejdstid, familieliv og livsformer

- Et tiden løbet fra den 37 timers arbejdsuge?

Jan Ulrich Falk Spenster

Roskilde Universitet

Specialeafhandling

Efteråret 2016

Abstract

In this thesis, I examine different notions of such different concepts as work, family life and free-time. I do this in relation to a proposal put forth by newcomer to the political scene in Denmark, the party Alternativet. Alternativet wants to reduce the average working hour for Danish work-earners by seven hours a week. This is sought done in order to accommodate a number of dire needs on the Danish labourmarket, which according to the party is currently suffering under the effects of poor political planning. Through a qualitative analysis of a series of semi-structured interviews and one focusgroup interview, and with the application of a theoretical framework inspired by ethnologist Thomas Højrup, I conclude that the vision of Alternativet for achieving a sustainable labour market through the reduction the average weekly working hour, is rooted in specific conceptions of such above mentioned notions, that correlate to a greater or lesser degree with the conceptions held by my informants. I conclude in turn, that the view to reducing the average working hours of Danish work-earners is, at best, cloudy.

[I]n communist society, where nobody has one exclusive sphere of activity but each can become accomplished in any branch he wishes, society regulates the general production and thus makes it possible for me to do one thing today and another tomorrow, to hunt in the morning, fish in the afternoon, rear cattle in the evening, criticise after dinner, just as I have a mind, without ever becoming hunter, fisherman, herdsman or critic.

Karl Marx, *The German Ideology* (1845)

Indholdsfortegnelse

1. Indledning	1
2. Teori	6
2.1 Arven fra Marx og Keynes.....	6
2.2 Højrup's livsformsanalyse	7
2.2.1 Den kapitalistiske produktionsmåde.....	11
2.2.2 Lønarbejderlivsformen.....	13
2.2.3 Den karrierebundne livsform.....	16
2.3 Livsformernes udbredelse i Danmark fra 1981 til 2005.....	19
2.4 Opsummering.....	25
3. Metode	26
3.1 Valg af informanter.....	26
3.2 Semi-strukturerede interviews.....	30
3.3 Fokusgruppeinterview.....	34
3.4 Opsummering.....	36
4. Analysestrategi	38
5. Analysen	43
5.1 Analysedel 1: Livsformsinddeling.....	43
5.1.1 Lønarbejderlivsformer.....	43
5.1.2 Karrierebundne livsformer.....	48
5.1.3 Blandingslivsformer.....	51
5.1.4 Holm og Jægers hypoteser om livsformernes udvikling.....	54
5.1.5 Opsummering og delkonklusion	57
5.2. Analysedel 2: Har Alternativets forslag gang på jord?.....	59
5.2.1 Alternativets vision.....	59
5.2.2 Beskæftigelsesindsats gennem arbejdstidsnedsættelse	64
5.2.3 Solidaritet med de arbejdsløse	73
5.2.4 Livskvalitet.....	77
5.2.5 Forbrug.....	85
5.2.6 Kønspecifikt arbejde	89
5.2.7 Opsummering og delkonklusion	94
6. Konklusion	95
Litteraturliste	98

1. Indledning

En ny aktør er trådt ind på den politiske scene i Danmark. Partiet Alternativet ønsker et radikalt opgør med vanetænkningen på Christiansborg. Ikke alene satser partiet på en hundrede procent grøn omstilling indenfor eksempelvis økologisk fødevarer- og energiproduktion, ligesom andre partier på venstrefløjen, men partiet arbejder desuden på at reducere danskernes generelle arbejdstid. Mens andre partier til venstre for midten som fx Socialdemokraterne, Socialistisk Folkeparti og Radikale Venstre argumenterer for at øge arbejdstiden for at give råd til (mere) velfærd, vender Alternativet argumentet på hovedet. Idéen er at skabe et arbejdsmarkedet, hvor størstedelen af arbejdstagerne blot arbejder 30 timer om ugen for på den måde at løse en række af de problemer, som præger det danske arbejdsmarkedet i form af arbejdsløshed, sygdom og stress (Alternativet 2015).

Danskerne opfatter i hovedreglen sig selv som et arbejdsomt folk. Nyere undersøgelser viser endvidere, at arbejdet er en vigtig kilde til ikke blot indtægt, men også til identitet, selvrealisering og velvære (Gundelach 2011; Jacobsen & Tonboe 2004). En spørgeskemaundersøgelse af danskernes arbejdstid fra 2012 viser endvidere, at om end danskerne siden 2001 *har* nedsat deres faktiske arbejdstid, giver danskerne samtidig udtryk for, at de føler at de arbejder mere end de har gjort tidligere (Bonke 2012). Undersøgelsen tyder med andre ord på, at arbejdet fylder stadig mere i danskernes bevidsthed.

Alternativet og deres støtter fik en hård medfart i medierne da forslaget lanceredes. Særligt hæftede partiets kritikere sig ved de forventede samfundsøkonomiske konsekvenser som det vurderes at forslaget ville få. I den forbindelse har partiet forsvaret deres forslag med, at det historisk er lykkedes at sænke den generelle arbejdstid

herhjemme, uden at det har betydet tab for samfundsøkonomien. (Elbæk et al. 2015)

Nedsættelsen af arbejdstiden skal ifølge partiet frigøre tid i befolkningen, som med fordel kan benyttes til i stedet at søge at realisere sig selv uden for arbejdsfæren. Eksempelvis ønsker partiet, at det skal være muligt for ansatte i perioder at nedsætte deres arbejdstid betydeligt for at få mere tid til de nære relationer og familielivet (Alternativet 2015: 25). Alternativet ønsker med deres forslag at skabe en holdningsændring i befolkningen, men er danskerne parate til – eller overhovedet interesseret i en sådan ændring?

Enhver generalisering skal altid tages med en vis mængde forbehold. Det gælder således også spørgsmålet til danskernes holdning til arbejdet som mere og andet end en kilde til indtægt. Thomas Højrup's etnologiske undersøgelser viser eksempelvis, at begreber som arbejdstid og fritidsliv kan dække over flere – endda modsatte – forståelser og holdninger (Højrup 2002, 2011). Højrup argumenterer for, at mens én del af befolkningen alene arbejder for at få råd til nyde fritiden, arbejder en anden del af befolkningen for at realisere sig selv igennem arbejdet – eller sagt med andre ord: mens nogle af os arbejder for at leve, lever endnu andre for at arbejde. (Højrup 2011: 119).

Spørgsmålet er derfor, hvorvidt Alternativets forslag om en nedsættelse af arbejdstiden i højere grad retter sig mod bestemte befolkningsgrupper, eller om det overhovedet har appel for nogen. I dette speciale vil jeg netop besvare dette spørgsmål ud fra følgende problemformulering:

Hvad er udsigterne for Alternativets forslag om at gennemføre en generel nedsættelse af arbejdstiden og i hvor høj grad er der tale om et forslag, der retter sig specifikt mod bestemte befolkningsgrupper?

Problemformuleringen besvarer jeg ud fra en kvalitativ analyse, hvor jeg benytter mig af semi-strukturerede interviews og fokusgruppinterviews med tolv ansatte i to danske virksomheder. Valget af virksomheder afspejler forskellige vilkår på arbejdsmarkedet, som vil blive uddybet i metodeafsnittet. Mens den første virksomhed er en offentlig virksomhed, som beskæftiger sig med omsorgsarbejde, er den anden en privat mellemstor produktionsvirksomhed.

Alle informanter er lønmodtagere og interviewspørgsmålene omhandler deres syn på arbejdstid i relation til andre aspekter af tilværelsen, som for eksempel fritids- og familieliv og forbrug. Samlet giver mit datamateriale mig et indblik i, hvordan de forestillinger om arbejdsliv der anvendes politisk af Alternativet til at argumentere for en arbejdstidsnedsættelse, har vidt forskelligt betydningsindhold afhængigt af den enkeltes lønmodtagers perspektiv.

Det empiriske materiale vil blive diskuteret ud fra en læsningen af Thomas Højrup's "livsformsanalyse" (2002; 2011, opr. 1983). Livsformsanalysen er baseret på en strukturmarxistisk læsning af, hvordan individers måder at forstå sig selv og samfundet på er relateret til deres position i økonomien og vil i min analyse anvendes til at bestemme forskellige befolkningsgruppers måde at strukturere arbejde og fritid på. En central pointe er her, at det på ingen måde er hensigten med specialet hverken at be- eller afkræfte livsformsanalysen som teori, men derimod at vise, at den kan bidrage som et som et analytisk værktøj til stille spørgsmål til de empiriske fund i det indsamlede datamateriale.

Ydermere vil jeg supplere Højrup's studier af arbejdets betydning for danskerne med et kvantitativt studie foretaget af Anders Holm og Mads Meier Jæger (2008). Studiet kombinerer en række nationalt repræsentative spørgeskemaundersøgelser og giver et estimat på, hvor mange danskere, der kan kategoriseres i forskellige

typer af Højrup's livsformer i perioden fra 1981 til 2005. Selvom Højrup er yderst kritisk overfor kvantitative studier, da de i hans optik med deres grove generaliseringer er "blinde" overfor specifikke livsanskuelser, giver det statistiske materiale mig ikke desto mindre mulighed for at komme tættere på at vurdere udsigterne for Alternativets forslag.

I det næste kapitel fremlægger jeg specialets teoretiske ramme. En væsentlig del af min motivation for at fokusere på arbejdstid i speciale udspringer af min undren over, at spørgsmålet om arbejdstid, i hvert fald forud for lanceringen af Alternativets forslag, syntes at være blevet marginaliseret i arbejdsmarkedsdebatten. Historisk har en reduktion af arbejdstiden været en konstant i fagbevægelsens bestræbelser på at forbedre vilkårene for de danske lønmodtagere, men den seneste arbejdstidsreduktion herhjemme går helt tilbage til 1992. Her blev den generelle arbejdsuge forkortet fra 40 timer til de nuværende 37 timer om ugen. Senest en reduktion af arbejdstiden var på dagsordenen var i forbindelse med "storkonflikten" tilbage i 1998.

Denne udvikling finder jeg interessant og tillige paradoksalt, med tanke på at flere af de forrige århundredes største samfundstænkere, som eksempelvis Karl Marx (1973) og John Maynard Keynes (1930), begge proklamerede at de moderne samfund som konsekvens af den teknologiske og sociale udvikling, ville være karakteriseret af et stadigt faldende behov for arbejdskraft. Til trods for at de to samfundstænkere befandt sig i forskellige historiske epoker og tog udgangspunkt i vidt forskellige videnskabelige skoler, så de begge en fremtid for sig, hvor mængden af det udførte lønarbejde i samfundet var indskrænket betydeligt. I beskrivelsen af specialets teoretiske ramme som følger i næste kapitel, indleder jeg derfor med at kort at referere, hvilke perspektiver og forventninger Marx og Keynes havde til arbejdstiden i fremtidens samfund. Afsnittet

tjener i specialet alene den funktion at begrunde min (teoretiske) motivation for at diskutere arbejdstidsnedsættelse, og diskuteres ikke yderligere i specialets analyse eller konklusion.

2. Teori

I dette kapitel præsenterer jeg specialets teoretiske ramme. Kapitlet indledes med en reference til to af de største vestlige samfundstænkere i de forrige århundrede, Karl Marx og John Maynard Keynes. Derpå følger min præsentation af Thomas Højrup's etnologiske livsformsanalyse, som blev udviklet i starten af 1980'erne. Kapitlet fortsættes med en diskussion af resultaterne af en nyere kvantitative samfundsanalyse af sociologerne Anders Holm og Mads Meier Jæger (2008), som ud fra statistiske modeller søger at give et repræsentativt billede på, hvordan livsformerne har udviklet nationalt over de sidste 30 år. Kapitlet afsluttes med en kort opsummering med de vigtigste pointer, der vil blive diskuteret yderligere i specialets analyse.

2.1 Arven fra Marx og Keynes

Karl Marx vidste at arbejde kunne og burde være en berigende del af livet. (Marx 1973; 1976) Særligt den unge Marx var overbevist om at udviklingen i produktionen bar i sig kimen til et nyt og bedre samfund, hvor arbejderen ville frigøre sig fra sit afhængighedsforhold til kapitalen. I ungdomsskriftet "Den Tyske Ideologi" fra 1845 beskriver Marx sin vision for et samfund, hvor den enkelte arbejder fra dag til dag frit kan vælge, hvilke erhverv han ønsker at udfolde sig indenfor, uden af den grund at være hæmmet af lønarbejdets besnærende bånd. Bånd som ifølge Marx reducerer den enkelte arbejder til rene abstraktioner i den økonomiske produktion. Citatet der indleder dette speciale illustrerer den unge Marx' optimisme på fremtidens arbejders vegne.

Økonomen John Maynard Keynes, hvis betydning for udviklingen af den politiske økonomi i det forrige århundrede næppe kan overdrives, var som Marx overbevist om, at nogle ganske andre politiske dagsordener ville præge de vestlige demokratiske samfund ved overgangen til det nye årtusind. John Maynard Keynes beskriver i brev stilet til hans fiktive børnebørn i 1930 (Keynes) at fremtidens samfund vil være kendetegnet ved, at samfundets borgere, som konsekvens af automatiseringen i produktionen, ville have frigjort sig fra den ”økonomiske tvang”, som historisk har drevet mennesket til at slide hårdt for sin selvopretholdelse.

På baggrund af fremskrivninger af den økonomiske udvikling i USA på tidspunktet for publiceringen af Keynes’ brev, forudså Keynes at det indenfor en hundredårig periode ville være muligt at reducere den gennemsnitlige ugentlige arbejdstid til så lidt som 15 timer. (Keynes 1930: 5) Faktisk forventede Keynes, at en væsentlig udfordring for fremtidens lønarbejder, ville blive at udfylde den megen tid, som reduktionen i arbejdstid ville frigøre.

Hverken Marx eller Keynes fik imidlertid ret i deres forudsigelser. Og måske kan man kritisere de to kæmper for at negligere betydningen af, at arbejdsmarkedet (i dag) består af aktører med vidt forskellige syn på arbejde og fritid. Én af danske forskere som har været hovedtaler for et sådant argument er etnologen Thomas Højrup. I de følgende afsnit præsenterer jeg hans bidrag til speciallets teoretiske ramme.

2.2 Højrup's livsformsanalyse

Flere samfundsforskere har noteret sig, at analyser af vælgersegmenter er blevet en industri i alle moderne demokratiske samfund (Andersen et al. 2012). I en dansk kontekst er det især blevet populært at anvende kvantitative metoder kombineret med sociologiske teorier (for eksempel Pierre Bourdieu) til at inddele vælgerne i for-

skellige segmenter ud fra et analytisk samspil mellem socioøkonomiske ressourcer og politiske holdninger (se fx Harrits et al. 2010; Dahl 1997).

Selvom sådanne kvantitative studier utvivlsomt har bidraget med indsigter i forskellige vælgersegmenter, vælger jeg i dette speciale en tilgang med vægt på den kvalitative analyse. Jeg trækker i den forbindelse på en ældre etnologisk teori formuleret af Thomas Højrup, der eksplicit påpeger nødvendigheden af ikke at reducere den sociale verden til simple variabel-korrelationer. At Højrup har en vis afsmag for kvantitative studier påpeges blandt andre af Andrade (2011), der i sit studie af danske landmands levekår fra 2000-2008 refererer Højrupps kritik af kvantitative studier. Andrade finder lig Højrup at studier, der på baggrund af mere eller mindre simple statistiske sammenhænge mellem eksempelvis socioøkonomisk status og politisk ståsted, kan bruges til at drage politiske konklusioner med alvorlige konsekvenser for de berørte parter. Med dette forhold for øje trækker jeg i specialets analyse på Højrupps arbejder til at tegne en teoretisk ramme, som skabes i løbende dialog med mit kvalitative materiale og som efterfølgende diskuteres ud fra nyere kvantitative studier.

Højrup præsenterer i bogen "Det Glemte Folk" fra 1983 sin teori om livsformsanalysen. Heri argumenterer Højrup for, at den danske befolkningen kan inddeles i livsformer med grundlæggende forskellige "ideologiske begrebsuniverser" (Højrup 1984:198). Med ideologiske begrebsuniverser henviser Højrup til forskelle mellem mennesker i forhold til "[...]hvad det er folk vil have ud af livet, og hvilke forhold de vil have forbedret." (Højrup 2011:177). Ifølge Højrup omhandler to af de mest centrale forhold, der karakteriserer forskelle mellem livsformer, hvilken rolle arbejdet og arbejdstiden spiller for menneskers vilkår og selvopfattelse.

Livsformsanalysen er med andre ord udviklet med det formål at forklare, hvorfor forskellige befolkningsgrupper stiller de særlige krav til deres velfærd og levevilkår som de gør. Højrup er særlig kritisk overfor datidens velfærdsforskning, som han ikke mener kan efterleve (alle) befolkningsgruppers behov. Højrup angriber især det positivistiske videnskabsideal, som kan genfindes i levekårsundersøgelser fra Socialforskningsinstituttet af Erik Jørgen Hansen (Hansen 1985). Højrup mener, at disse (og efterfølgende) studiers snævre fokus på kvantificerbar data, indebærer at deres studier får karakter af *naiv empirisme*. (Højrup 1984; Højrup 2002:80)

Højrup mener selv, at han undgår en sådan naiv empirisme i sin livsformsanalyse ved at udvikle den kulturelle side af klasseanalysen (Højrup 2002: 439), eller som han selv skriver i 1983:

Den eneste mulige måde at differentiere befolkningen på, der kan få en logisk nødvendighed og konsekvent karakter, må bestå i en udforskning og konstruktion af de former for levevis, samfundsstrukturen forudsætter som nødvendighed for sin egen eksistens. (Højrup, 2011:196)

Kernen i Højrup's analyse er ”produktionsmådebegrebet”, som han låner fra den strukturmarxistiske forskningstradition (se fx Althusser 1970; Poulantzas 1975). Produktionsmådebegrebet benyttes i (struktur)marxistiske analyser til at beskrive, hvordan økonomien i et givent samfund er organiseret på. Eksempelvis fremhæver Marx (1973) i sine egne analyser, hvordan antikken var karakteriseret af én produktionsmåde (baseret på slaver og borgere) mens feudalismen var karakteriseret af en anden (baseret på bønder og herremænd). Den nuværende kapitalistiske produktionsmåde er baseret på forholdet mellem lønarbejdere og arbejdsgivere (eller rettere ”kapitalister”). Højrup afviser dog den strukturmarxistiske deterministisk forståelse af produktionsmådebegrebet, hvor begrebet mere eller

mindre gøres til et epicenter for hele verdenshistoriens udvikling (Poulantzas, 1975; Højrup, 2011).

Produktionsmådebegrebet anvendes i livsformsanalysen som et teoretisk udgangspunkt til at definere de livsformer, som eksisterer under et givent samfund (Højrup 1984:197). Centralt for forståelsen af produktionsmådebegrebet er nemlig, at begrebet ikke blot angiver forholdet mellem de dominerede og dominerende samfundsgrupper, men også at de henviser til de økonomiske, politisk-juridiske og ideologiske strukturer, som beskriver samfundsgruppernes udfoldelse og selvforståelse – hvad Højrup indfanger med sit begreb om ”praksis”. (Højrup 2011).

Den (teoretiske) udforskning af de mulighedsbetingelser, som findes indenfor den til enhver tid gældende produktionsmåde bliver i Højrups analyser kombineret med kvalitativ empiriindsamlinger af forskellige befolkningsgrupper. Resultatet bliver en række specifikke livsformer som forudsættes af (og forudsætter) disse strukturer. Eller som Højrup selv formulerer det:

Ved at kortlægge arbejdsprocessen og produktionsrelationerne i en særlig produktionsmåde viser det sig samtidig muligt at udlæse og blotlægge den pågældende produktionsenheds eller befolkningsgruppes hverdagsliv som en praksis, hvori disse mennesker ud fra deres kulturelle ideologi udnytter og bruger de samfundsmæssige eksistensbetingelser, der gør denne deres livsform mulig. (Højrup 1984:196)

Det er vigtigt at notere sig, at der ifølge Højrup kan sameksisterer flere produktionsmåder i samfundet. De flere samtidige produktionsmåder (og som følge heraf udledte livsformer) betyder, at forskere, planlæggere og politikere bør forholde sig til forskellige og ofte modsatrettede krav til samfundets institutioner.

I sit empiriske arbejde fra slutningen af 1970'erne udleder Højrup fire hovedlivsformer i Danmark: ”den selverhvervende livs-

form”, ”den lønarbejderorienterede livsform”, ”den karrierebundne livsform” og ”kapitalist-” eller ”investor livsformen”. En senere tilføjelse til livsformsanalysens begrebsudvikling tæller desuden Christensens (1987) ”husmor- og baglandslivsformer”, der beskrives som individer (kvinder), der lever i et nærmest servilt forhold til deres ægtefæller og familie.

I dette speciale beskæftiger jeg mig alene med to af disse livsformer, henholdsvis den lønarbejderorienterede livsform og den karrierebundne livsform. Disse to livsformer udspringer begge af den kapitalistiske produktionsmåde. Forud for den følgende gennemgang af de vigtigste karakteristika for de to relevante livsformer, og deres respektive arbejdsbegreber, er det nødvendigt kort at redegøre for de vigtigste aspekter af denne produktionsmåde.

2.2.1 Den kapitalistiske produktionsmåde

Den kapitalistiske produktionsmåde er først og fremmest kendetegnet ved ejerforholdet over produktionsmidlerne. Det gælder her, at de ”umiddelbare producenter” (læs: arbejderne) hverken ejer produktionsmidlerne eller det færdige produkt. De ejes derimod af en klasse af ikke-producenter (kapitalisterne), som betaler de umiddelbare producenter for deres arbejdskraft. Arbejdskraften bliver således en vare, som de umiddelbare producenter må sælge for at opretholde deres livsform (Højrup 2011:42ff)

Højrup trækker her på Marx’ opdeling mellem brugsværdi (den faktiske værdi eller omkostning af en vare) og bytteværdien (den konkrete betaling arbejderne modtager for sin arbejde med at skabe varen). Ifølge Marx (og Højrup) må bytteværdien som minimum være tilstrækkelig til at dække udgifterne til at arbejderne kan leve af sit arbejde (dvs. bytteværdien er lig prisen for at reproducere arbejdskraften), altså til at sikre den enkelte arbejders evne til at

møde på job den følgende dag (Højrup 198:42f). Reproduktionen af arbejdskraften omfatter desuden indkøb af de produkter som arbejdskraften selv frembringer, hvorved arbejdskraften integreres helt i varecirkulationen som både efterspørger og afsætter af arbejdskraft (Ibid.).

I *Det Glemte Folk* viser Højrup, hvordan udviklingen af samfundsformationen i Danmark (Højrup 1983, 2011) har bevirket, at den kapitalistiske produktionsmådes organiseringsformer er blevet udbredt til områder af samfundet, der ikke umiddelbart forbindes med kapitalistisk produktion. Her kan landbruget fremhæves som eksempel, hvor produktionen tidligere var domineret af den selverhvervende livsform (i form af selvstændige og selvforsynende småbrug). Den kapitalistiske produktionsmådes dominans betyder, at lønarbejder livsformen og den karrierebunde livsform, som begge er baseret på denne produktionsmåde, er de mest udbredte livsformer i Danmark. Investorlivsformen er også baseret på den kapitalistiske produktionsmåde, men dækker kun over en lille andel af befolkningen, som følgelig alene lever af andres arbejde.

Forskellen mellem lønarbejder livsformen og den karrierebunde livsform er andet og mere end forskellen mellem lavt- og højtuddannet arbejdskraft (eller "blue-collar" vs. "white collar" som det ofte hedder i den internationale forskningslitteratur). En central pointe hos Højrup er netop ikke at sætte lighedstegn mellem erhvervsposition og livsform, da dette vil resultere i fornævnte empiriske naivisme.

Forskellen mellem lønarbejder livsformen og den karrierebunde livsform skal findes i Højrups forståelse af, hvordan den kapitalistiske produktionsmåde har udviklet sig på. Den moderne kapitalistiske økonomi forudsætter og forudsættes af, at en hvis andel af befolkningen varetager arbejdsopgaver, der forudsætter et relativt lavt uddannelsesniveau. Det skyldes ifølge Højrup, at "kvalifikatio-

nerne [her] er nedlagt i maskinsystemets egen funktionsmåde” (Højrup 1989:205). Dette arbejde er som følge af maskinsystemets funktionsmåde monotomt og fysisk anstrengende. Et typisk eksempel på et sådant arbejde er samlebandsarbejderen eller slagteriarbejderen. Den kapitalistiske produktionsmåde forudsætter dog også en relativ højtuddannet arbejdskraft, som skal stå for varetagelsen af ”maskinsystemers konstruktion og overvågning, [...] managementfunktioner og i det hele taget ’kapitalistens’ gamle dispositionsopgaver i virksomhed og selskab.” (Højrup 1989: 205). Disse forhold muliggør og muliggør eksistensen af såvel lønarbejderlivsformen som den karrierebundne livsform.

Begge livsformer lever af at sælge deres arbejdskraft og er således lønmodtagere. En helt afgørende distinktion er imidlertid, hvordan de to livsformer på forskellig vis stiller deres arbejdskraft til rådighed og med hvilket formål. I de følgende to afsnit vil jeg give en mere udfoldet præsentation af de to livsformer, hvor jeg især vil lægge vægt på livsformernes syn på forholdet mellem arbejde og fritid.

2.2.2 Lønarbejderlivsformen

Lønarbejderlivsformen er defineret ved, at der er tale om personer, der sælger deres arbejdskraft for at (over)leve. For denne livsform spiller det egentlige arbejdsindhold kun en sekundær rolle, da fokus først og fremmest er på arbejdstiden, som betinger indtægten. Det er vigtigt at pointere, at der ikke er noget ved denne livsform, som betinger at arbejdsindholdet skal være uinteressant, eller at den enkelte arbejder ikke må være engageret i arbejdet, men arbejdet betragtes indenfor denne livsform som et middel til velvære ikke som noget værdifuldt i sig selv.

Målet for arbejdet er således at realisere ”det gode liv”, som leves uden for arbejdssfæren. Forståelsen af arbejdet som et middel betyder, at arbejde og fritid opleves som noget, der skal holdes skarpt adskilt, hvor arbejdet (helst) skal kunne glemmes i fritiden (Højrup 1984). Personer med lønarbejderlivsformen forventer derfor en indkomst, der kan dække såvel udgifterne til reproduktionen af arbejdskraften samt finansiere udfoldelsen af dette gode liv, der leves i fritiden.

Fordi livet for lønarbejderlivsformen først og fremmest leves udenfor arbejdspladsen, bliver arbejdet anset som en nødvendig pligt. Den tid, der tilbringes på arbejdet kan lidt fortegnat siges at være et offer som lønarbejderlivsformen må bringe for sin selvopretholdelses skyld. Fordi arbejdet ikke i sig selv er værdibærende for denne livsform, og fordi eventuelle krav til arbejdsindhold vurderes at være sekundært til indtægten, er det primære salgsobjekt for lønarbejderlivsformen arbejdstiden. Monopoliseringen af salget af arbejdstid igennem organisering af arbejdskraften i fagforeninger, kan ud fra livsformsanalysens optik forstås som en mulighedsbetingelse opstillet af den kapitalistiske produktionsmåde.

Lønarbejderlivsformens status som principielt udskiftelig qua dennes rolle i produktionen og dennes forhold til det udførte arbejde, betyder at det for lønarbejderlivsformen kun giver mening at yde en minimumsindsats på arbejdspladsen (Højrup 1984). Lønarbejderlivsformen stræber ikke opad i hierarkiet og behøver derfor heller ikke at udvise det som Højrup kalder for produktionssolidaritet (Højrup 1984: 208). Produktionssolidaritet er et betydeligt karakteristikum for den karrierebundne livsform. For denne gælder det at virksomhedens succes og fremgang betyder udvidede muligheder for at realisere sig selv igennem arbejdet og derfor er virksomhedens og den enkeltes mulighedsbetingelser tæt forbundet. For lønarbejderlivsformen betyder virksomhedens succes kun noget for

dennes fortsatte ansættelse, hvorfor enhver anstrengelse udover, hvad der forudsættes som nødvendigt for at opretholde det eksisterende produktionsniveau vurderes at være spildte kræfter. For lønarbejderlivsformen gælder det således at:

Lønningerne er betaling for *arbejdstid*, men timelønsniveauet er ikke bestemt af det konkrete udførte arbejdes intensitet. Der er ingen mening i at yde mere end det absolutte minimum. Kun arbejdsgiverens kontrol og tvang sikrer en bestemt arbejdsintensitet (Højrup 1984:209).

Det er vigtigt at forstå, at den måde hvorpå den hverdagslig praksis struktureres indenfor lønarbejderlivsformen kan tage sig forskelligt ud, uden at det ændrer på, hvordan de enkelte delstrukturer betinger hinanden, jævnfør det relationelle forhold mellem arbejdsfritid, pligt-lyst etc. Det betyder blandt andet at der kan forekomme kvantitative forskydninger i forholdet mellem arbejdstid og fritid indenfor livsformen (Højrup 1984; 210). Som eksempler herpå nævner Højrup pensionisten, hvis dag ikke længere er struktureret omkring arbejde, men for hvem fritiden forekommer meningsfyldt på baggrund af at langt arbejdsliv (Ibid.). Det modsatte kan gælde den arbejdsløse, hvis dag heller ikke er struktureret omkring arbejdet, men for hvem egentlig fritid ikke findes fordi denne ikke kontrasteres af arbejdet og derfor ikke opleves som sådan.

Et andet eksempel på en undergruppe af den lønarbejderorienteret livsform er ”morakkeren”, for hvem det gælder om at arbejde så meget som muligt mens kræfterne og efterspørgslen tillader det, for senere at kunne høste frugterne af arbejdsindsatsen ved at veksle indkomst denne til meningsfulde fritidsbeskæftigelser ofte centreret omkring forbrug. For morakkeren gælder det, at fritiden i perioder må for at vige pladsen for arbejdet, men arbejdet udføres med henblik på en senere forløsning af den fritid som morakkeren i

første omgang er afstået fra. Der er med Højrup's ord tale om at man snarere "kumulerer end blot konsumerer [i] fritiden" (Højrup 1984: 211). Pensionisten, den arbejdsløse og morakkeren kan således alleses som eksempler på typer der lader sig realisere indenfor den lønarbejderorienterede livsform.

2.2.3 Den karrierebundne livsform

Hvor lønarbejderlivsformen arbejder for at realisere et liv udenfor arbejdet, er det selve arbejdet som er det værdibærende for den karrierebundne livsform. I termer af mål og middel er forholdet således omvendt fra lønarbejderens, nemlig at arbejdet er målet mens dét, der falder udenfor arbejdet, hvad end det betegnes som fritid eller ej, enten er underordnet arbejdet, eller lagt an på at understøtte udfoldelsen af arbejdslivet. Arbejdsbegrebet hos den karrierebundne livsform kontrasteres derfor ikke som sådan af egentligt begreb om fritid. For den karrierebundne livsform vil den tid som ikke i forvejen tilbringes med arbejde, søges udnyttet med det formål at forbedre forudsætningerne for opretholdelsen af arbejdslivet (Højrup 2011).

Selvom den karrierebundne livsform også har status af lønmodtager er det i dette livsformsperspektiv nogle anderledes begrebsrelationer og en anden strukturering af den hverdagslige praksis, der former livsformens arbejdsbegreb. I stedet for arbejde-fritid tænkes de væsentligste forskelsrelationer i forhold til arbejdets indhold. Hvor arbejdet for lønarbejderen, i hvert fald i teorien, er at forstå som et uddifferentieret hele, udspaltes arbejdet når det ses fra den karrierebundne livsforms perspektiv i forskellige typer af arbejde med forskellig appel (Højrup 1984). Der skelnes mellem det rutineprægede arbejde som udføres under instruktion fra en over-

ordnet, og det engagerende arbejde, hvor den enkelte har mulighed for at bruge sine kompetencer og selv foretage dispositioner.

Denne distinktion kan også anskues som forskellen mellem det administrerende arbejde og det disponerende arbejde. Det er sidstnævnte arbejdstype, der er efterstræbelsesværdig for den karrierebundne livsform og derfor stræber denne hele tiden opad indenfor virksomheden eller organisationen, da der med advancement følger større dispositionsfrihed og mulighed for at uddelegere administrationen af arbejdsopgaver til andre ansatte, underordnede. Højrup forklarer dette forhold i termer af tilskyndelse, hvor forholdet er det, ”at den indre tilskyndelse løbende har mulighed for at *erobre* den overordnede ydre tilskyndelse” (Højrup 1984:213).

Den karrierebundne livsform udfolder således sit arbejdsliv under forhold kendetegnet ved konkurrence om dispositionsretten som øges jo højere op i organisationens hierarki man bevæger sig. Derfor er den hierarkiske organisation ikke en begrænsning, men derimod en mulighedsbetingelse for den karrierebundne livsform. Hvor lønarbejderne, som vi så, opretholder sin livsform igennem salget af sin arbejdstid, forudsætter erhvervsstrukturen under den kapitalistiske produktionsmåde, at der fra virksomhederne stilles ganske anderledes krav til den karrierebundne livsform. Hvor lønarbejderen forventes at møde på arbejde og indenfor et udmålt tidsrum udføre et stykke arbejde under instruktion, forventes det af den karrierebundne livsform at denne på eget initiativ levere en unik arbejdsindsats, som kan forventes at gøre en forskel i forhold til virksomhedens fremgang. Citatet nedenfor er ikke Højrup's eget, men er medtaget alligevel, da det giver en klar beskrivelse af de komplekse forhold som kendetegner den karrierebundne livsforms mulighedsbetingelser.

Denne unicitet [som den karrierbundne livsform forventes at levere til virksomheden] stiller krav om vedvarende fornyelse, bestemt af "midlertidighedens paradoks" - det forhold at "produktet" i denne livsform taber sin unicitet i det øjeblik, ideen lanceres. Det ligger heri, at denne livsform konstant må forbedre sine arbejdsbetingelser for at kunne levere den fornyelse, virksomhederne er afhængige af (Sørensen 1994:451).

Bestræbelsen på at forbedre sine arbejdsbetingelserne, kan for den karriereorienterede livsform vedkommende betyde, at der stilles særlige krav til måden, hvorpå denne strukturerer sin hverdag under hensyntagen til arbejdet. (Højrup 1984) Dette kan for eksempel komme til udtryk i organiseringen af familielivet. Den karrierbundne livsform forudsætter således en familieform og et fritidsliv der aktivt bidrager til dennes konkurrenceevne. Et familieliv der stiller store krav til den enkeltes tidsbrug, vil derfor være vanskeligt realiserbart indenfor denne livsform. Også bestemte forbrugsmønstre kan spille en rolle i at forbedre arbejdsbetingelserne for den karrierbundne livsform. Signalværdien bag luksusforbrug, der kommunikerer succes og god smag er et eksempel på, hvad en ansat kan gøre for at fremstå som attråværdig og på den måde styrke sin chancer i konkurrencen med kolleger og andre konkurrenter (Ibid.).

Hvor opretholdelsen af lønarbejderens livsform, som vi så det forudsætter en grad af organisering, der kan styrke den enkelte lønarbejders forhandlingsposition overfor virksomheden er det næsten det modsatte forhold, der gør sig gældende for den karrierbundne livsform. Her drejer sig ikke om at stille krav til virksomheden og støtte sin kolleger ud fra et fælleskabsideal, men derimod om at stille krav til sig selv (Højrup 1984:203). Indenfor denne livsform ideologiske begrebsunivers er det ens egne evner, der afgør ens succes. Hvis man fejler i konkurrencen om at erobre dispositi-

onsretten og avancere indenfor organisationen, følger det heraf, at man selv ansvarlig for sin fiasko (Ibid.).

Højrup's livsformsanalyse har også været inspirationskilde til en række kvantitative undersøgelser (Andrade 2011; Andersen 1993; Djurfeldt 1990). I det følgende vil jeg gennemgå en række af de resultater som Anders Holm og Mads Meier Jæger (2008) fremkommer med i deres undersøgelse af livsformernes udbredelse i Danmark fra 1981-2005.

2.3 Livsformernes udbredelse i Danmark fra 1981 til 2005

Livsformsanalysen er stadig et anvendeligt værktøj til indfange og analysere systematiske forskelle i levevis og arbejdsorientering blandt forskellige befolkningsgrupper i Danmark. Det er en af hovedkonklusionerne på den kvantitative undersøgelse af livsformernes udbredelse i Danmark fra 1981-2005 som Holm og Jæger gennemførte for Socialforskningsinstituttet i 2008. I undersøgelsen dokumenterer de to forskere at såvel lønarbejderlivsformen som den karrierebundne livsform kan spores empirisk i befolkningen, ligesom de tester en række hypoteser omkring udviklingen i udbredelsen af de to livsformer i den omtalte periode.

Holm og Jægers undersøgelse er baseret på en kvantitativ analyse af nationalt repræsentativt datamateriale. Der anvendes en latentklasse-regressionsanalyse til at identificere "latente grupperinger af arbejdsværdier" og bestemme i hvor høj grad disse er korrelerede eller uafhængige af hinanden (Holm og Jæger 2008:37). De anvendte kilder omfatter Den danske Værdiundersøgelse (DDV) 1981, 1990 og 1999 (Andersen et al. 1997; 2005) og Arbejdsliv i Danmark (AD) undersøgelserne fra 1997 og 2005. Disse kilder udgør ifølge forskerne tilsammen en konsistent tidserie, der muliggør en analyse af den kvantitative udbredelse af livsformerne over tid, lige-

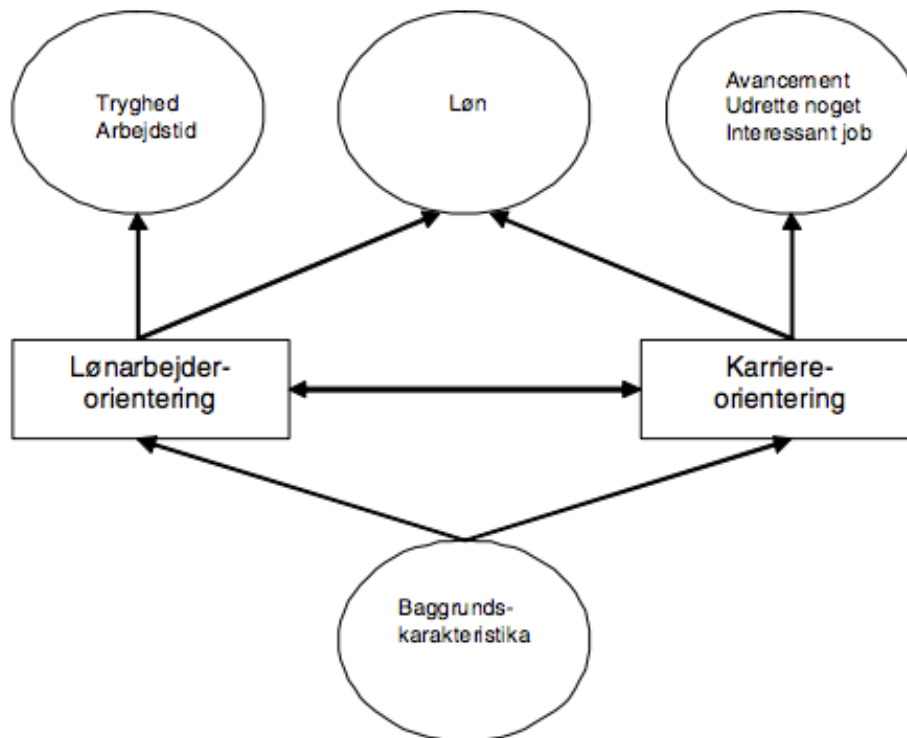

som de indeholder en række baggrundsdata for informanterne, der muliggør en analyse af sammenhængen mellem livsformsorientering og faktisk beskæftigelse (Holm & Jæger 2008: 37).

De nationale undersøgelser som Holm og Jæger analyserer omfatter et repræsentativt udvalgt antal danskere, der alle blev bedt om at besvare en række spørgsmål vedrørende forskellige aspekter af deres arbejdsliv. Respondenterne skulle vurdere betydningen af disse forskellige aspekter på en skala fra 1-10. Af de seksten spørgsmål som respondenterne besvarede udvælger Holm og Jæger seks spørgsmål, der i deres analyse fungerer som variable til at indfange "en række centrale forskelle på især lønarbejder- og karrierelivsformen" (Holm&Jæger 2008:38). I specialets første analysedel har jeg valgt en operationalisering til analysen af livsformer i mit materiale, der lægger sig op den valgt af Holm og Jæger. Dette uddybes i afsnittet Analysestrategi .

De seks variable som Holm og Jæger benytter sig af er følgende: 1) løn, 2) advancement, 3) tryghed i ansættelsen, 4) bekvem arbejdstid, 5) at kunne udrette noget og 6) have et interessant job. Bærere af lønarbejderlivsformen burde ifølge Holm og Jæger prioritere bekvem arbejdstid, tryghed i ansættelsen og løn, mens advancementsmuligheder, det at kunne udrette noget og det at have et interessant job burde fylde mindre. Omvendt burde prioriteringen for de karrierebundne livsformer gå mod advancementer, selvrealisering (at kunne udrette noget) og interesse, mens lønnen primært spiller en rolle i forhold til at kunne understøtte livsformens i bestræbelserne på at opnå (endnu) større dispositionsfrihed i forhold til arbejdets indhold. (Holm og Jæger, 2008: 38)

Figur 1: Variable til bestemmelse af livsformer kombineret med baggrundskarakteristika til bestemmelse af sammenhæng mellem livsformsorientering og faktisk beskæftigelse (Holm og Jæger 2008)

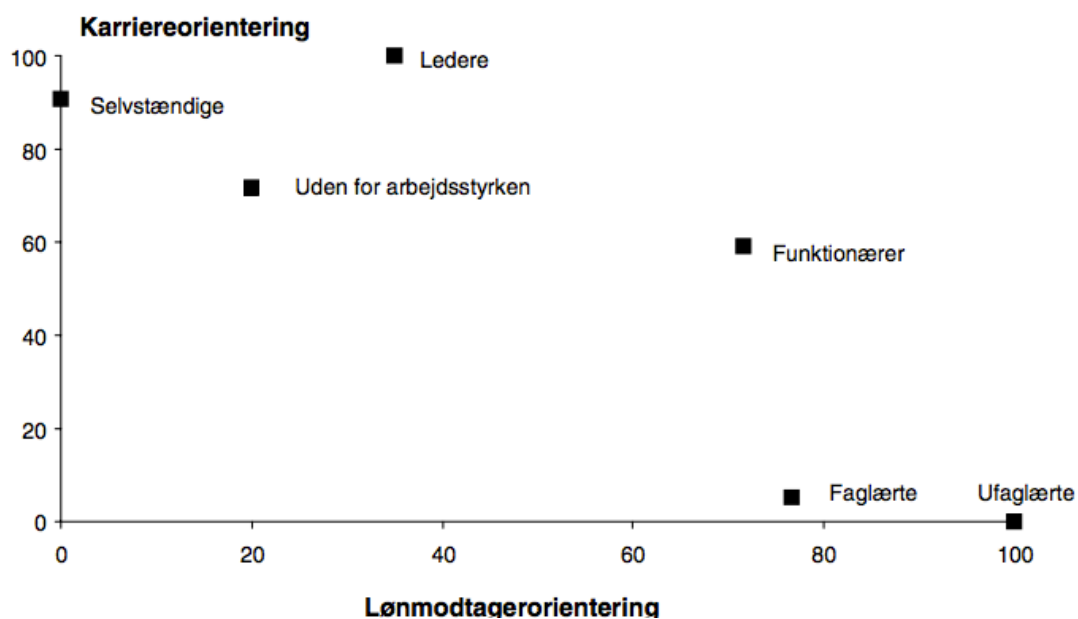
Resultaterne af Holm og Jægers undersøgelse er først og fremmest at de i deres data finder belæg for at hævde at livsformerne findes i "virkeligheden". De konkludere tillige, som det fremgår af figur 2 nedenfor, at der er en positiv korrelation imellem livsformsorientering og faktisk beskæftigelse. Således ser man, hvordan den karrierebundne livsform er dominerende indenfor erhvervsgrupperne ledere og selvstændige, mens der blandt ufaglærte og i lidt mindre grad faglærte, er en overrepræsentation af lønarbejderlivsformer.

I undersøgelsen konkluderes det desuden, at udviklingen i erhvervs sammensætningen i befolkningen siden 1981 har fremmet en kvantitativ overrepræsentation af den karrierebundne livsform på bekostning af lønarbejderlivsformen. Denne pointe fremsætter Højrup også selv i *Det Glemte Folk*, hvor den vigende andel af lønarbejderlivsformen i USA og Vesteuropa også kædes sammen med er-

hvervsudviklingen med outsourcing af mange af arbejdspladser særligt indenfor industrien til lavtlønslande, og en stor nedgang i antallet af beskæftiget i landbruget som konsekvens af den teknologiske udvikling (Højrup, 2011).

Holm og Jæger argumenterer i deres undersøgelse desuden for, ”arbejderjobs” er blevet mindre manuelle, og at flere og flere arbejdere i dag, i gennem private investeringer og arbejdsmarkeds-pensionsordninger, er blevet medejere eller aktionærer i andre virksomheder (Holm og Jæger, 2008: 36). Udviklingen i de strukturelle forhold der altså betinger og betinges af eksistensen af de forskellige livsformer, har således begunstiget den karriereorienterede livsform. Dette kommer desuden til udtryk ved ”mindre forskydninger i livsformsorienteringer inden for forskellige beskæftigelsesgrupper” (Holm og Jæger 2008:45). Her finder Holm og Jæger også at lønarbejderlivsformen er vigende for den karriereorienterede livsform, om end i mindre grad end forskerne forventede på baggrund af den strukturelle udvikling (Ibid.)

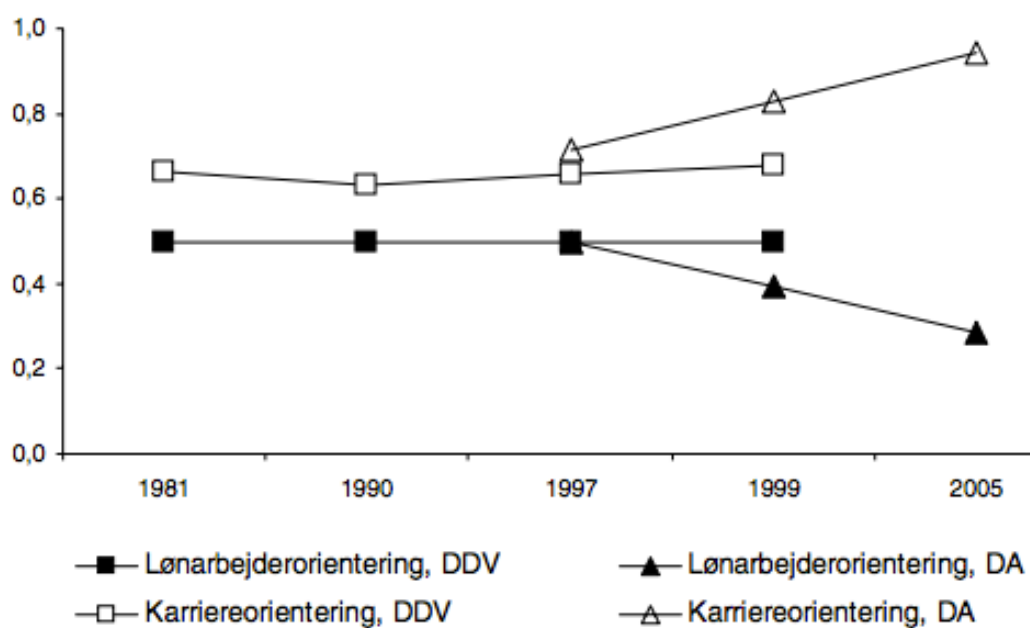
Figur 2. Sammenhæng mellem livsformsorientering (y-aksen) og faktisk beskæftigelse (x-aksen) (Holm og Jæger 2008)

Som det fremgår af figur 2 finder Holm og Jæger i deres undersøgelse en statistisk sammenhæng imellem livsformsorientering og faktisk beskæftigelse. Indenfor erhvervsgrupperne ledere og selvstændige er den karrierebundne livsform dominerende, mens der blandt ufaglærte og i lidt mindre grad faglærte, er en overrepræsentation af lønarbejderlivsformer. Dette resultat ville Højrup formentlig anerkende om end han ville advare imod at tillægge resultaterne af sådanne kvantitative undersøgelser for stor vægt.

Figur 3 viser udviklingen af livsformerne i Danmark siden 1981. Her fremgår det, at andelen af den danske befolkning, som kan kategoriseres som tilhørende den karriereorienterede livsform er steget på bekostning af lønarbejderlivsformen.

Figur 3: Livsformernes udvikling i Danmark ifølge Holm og Jæger(2008). Y-aksen angiver andelen af livsformernes mens x-aksen angiver år.

Udover de to nævnte livsformer peger Holm & Jæger i deres undersøgelse desuden på eksistensen af såkaldte ”blandformer” (Holm og Jæger 2008:48). Disse forstås som respondenter hvis besvarelse favner aspekter af begge livsformer og som derfor ikke entydigt kan klassificeres. Dette stemmer imidlertid helt overens med Højrupes egne betragtninger ligesom også Rahbek med flere har benyttet sig at blandingslivsformsbegrebet. Dette begreb finder også anvendelse i dette speciales analyse, hvilket vil blive uddybet under afsnittet Analysestrategi.

2.4 Opsummering

Til dette speciale benytter jeg Højrup's teori om, hvordan forskellige livsformer strukturerer deres tilværelse på forskellige måder på baggrund af divergerende opfattelser af begreber som arbejdstid, fritid og familieliv med videre. Valget af livsformsteorien er delvist motiveret af mit kvalitative metodevalg og anvendes i specialets analyse til at anskueliggøre forskellige perspektiver på Alternativets vision om at nedsætte arbejdstiden.

Højrup opererer i sin teori med en række forskellige livsformer, der til stadighed søger at forbedre vilkårene for deres tilværelse i et gensidigt afhængighedsforhold til den eller de i samfundformationen eksisterende produktionsmåder. Fokus for specialets analyse er på henholdsvis den lønarbejderorienterede og den karrierebundne livsform.

Foruden Højrup's teori trækker jeg i analysen på et kvantitativt studie af Holm og Jæger. Undersøgelsen, hvis resultater jeg har refereret ovenfor, drager en række konklusioner omkring livsformernes udvikling herhjemme over en ca. trediveårig periode.

Holm og Jæger opererer i deres undersøgelse med en række "holdningsvariable", som de argumenterer for kan indfange de væsentligste forskelle imellem den lønarbejderorienterede- og den karrierebundne livsform. Holm og Jæger finder endvidere at udviklingen i samfundet i den omtalte periode, har begunstiget den karrierebundne livsform, som kvantitativt er tiltagende på bekostning af lønarbejderlivsformen.

3. Metode

I dette kapitel præsenterer jeg de metodiske overvejelser og beslutninger, som ligger til grund for specialets empiriske fund. Kapitlet indledes med min argumentation valg af informanter. Dernæst følger et afsnit, hvor jeg diskuterer mit valg af kvalitativ metoder, hvor jeg har benyttet semi-strukturerede interviews (otte interviews) samt et fokusgruppe interview med fire deltagere. Kapitlet afsluttes med en opsummering.

3.1 Valg af informanter

Mit valg af informanter er betinget af min problemformulering som omhandler udsigterne for Alternativets forslag om at nedsætte arbejdstiden, herunder hvorvidt de begreber Alternativet argumenterer ud fra i højere grad vil appellere til bestemte befolkningsgrupper herhjemme. Her har jeg endvidere trukket på min teoretiske ramme i form af Højrup's livsforms teori, som opdeler befolkningen i forskellige grupperinger, som vil have større eller mindre incitament til at ønske at arbejde mindre.

På denne baggrund har jeg for det første set det som helt centralt at medtage ansatte fra virksomheder, som både indfanger det "traditionelle" industrisamfund i form af produktionsvirksomheder og det ny videnssamfund i form af omsorgsarbejde. Ifølge moderniseringsteorier vil ansatte inden for den traditionelle industri i højere grad være mere under pres af ydre faktorer som for eksempel konkurrence, globalisering og teknologiske innovationer. Disse ydre faktorer kan muligvis medvirke til, at de samme lønmodtager ikke ønsker sig nedsat arbejdstiden af frygt for ikke at være "omstillingsparate" (Brinkmann 2014).

For det andet, ville jeg også tage hensyn til den særlige danske kontekst i form den danske velfærdsstat som er karakteriseret af

en stor offentlig sektor. Tidligere var ansættelse i det offentlige lig en sikker job situation indtil pensionsalderen, men med introduktionen af nye ledelsesformer i det offentlige, for eksempel ”new public management”, er mange af de elementer som kendetegner ansættelsesforhold i den private sektor, øget præstationspres og en højere grad af usikkerhed i ansættelsen, blevet hverdag også indenfor det offentlige (Willig, 2016).

Endvidere var jeg i min udvælgelse af informanter opmærksom på at jeg for at sikre bredden af min senere diskussion af det empiriske materiale, måtte inkludere informanter med forskellige baggrund, herunder erhvervsmæssige forhold såsom uddannelsesmæssig baggrund og ansættelse i forskellige jobfunktioner samt køn og civilstatus. På den måde undgår jeg, at mit kvalitative materiale alene afspejler en bestemt mentalitet, som kan herske på en arbejdsplads. Et yderligere, men mindre vægtigt argument for valget af netop disse virksomheder var mit forudgående kendskab til lederne af begge virksomheder, hvilket jeg formoder gjorde begge mere lydhør overfor mit ønske om at få stillet deres medarbejdere og dem selv til rådighed.

Da undersøgelsen vedrører den moderne lønmodtagers opfattelse af arbejdstid, herunder og især udsigten til nedsat arbejdstid som forslået af Alternativet, besluttede jeg at afgrænse min informantgruppe til lønmodtagere, hvormed andre befolkningsgrupper som fx selvstændige, studerende, arbejdsløse og pensionister er fravalgt. Det er oplagt at en mere tilbunds gående undersøgelse af arbejdstidens betydning for danskerne og perspektiverne i en generel arbejdstidsnedsættelse, nødvendigvis ville kræve nogle væsentligt udvidede selektionskriterier i forhold til at inkludere andre beskæftigelsesgrupper.

Jeg har interviewet seks personer der ansat i en privat mellemstor produktionsvirksomhed i Storkøbenhavn (fremover omtalt

som "Fabrikken") samt seks personer fra en offentlig virksomhed placeret i Københavns kommune, hvor man beskæftiger sig med misbrugsbehandling af unge borgere. I begge tilfælde gennemførte jeg interviews med fem medarbejdere samt med en leder. Informanterne fra Fabrikken tæller den ufaglærte fabrikgulvsarbejder Søren, 25 år, ansat som altmuligmand og med en arbejdsuge på gennemsnitligt 30 timer. Søren har en kæreste, men bor alene uden børn; maskinmesterlærling- og virksomhedspraktikanten, Magnus, 23, som foruden sin 37 timers stilling på Fabrikken også arbejder i IKEA. Magnus estimerer sin samlede arbejdstid til omkring 70 timer om ugen. Magnus er single og har ikke børn; Peter, den ingeniørstuderende deltidsarbejder, der i gennemsnit arbejder mellem 15-20 timer på Fabrikken, bor sammen med sin kæreste, men ikke har børn; Bogføringschefen Thomas, 28 år, der beskriver sig selv som delansvarlig for driften på Fabrikken og som for nuværende holder orlov fra sit jurastudium. Thomas bor også med sin kæreste og har heller ikke børn; Salgschefen på Fabrikken Jesper, 38 der oprindeligt er slagteruddannet og hvis arbejdstid svinger mellem 40-60 timer ugentligt, er gift med to små børn; endeligt er der direktøren Hans, 56, som undertiden kan arbejde op imod hundrede timer på en uge. Hans er gift og har to voksne børn.

Fra den offentlige virksomhed interviewede jeg fire socialrådgivere, Jeanette, Louise, Irene og Kim. Jeanette, 49, arbejder 37 timer om ugen. Jeanette er gift og har tre børn på henholdsvis 20, 18 og 13 år; Louise, 34, er ansat på en 30 timers arbejdsuge. Hun er gift og har en søn i børnehøvealderen. Irene, 49, arbejder 37 timer ugentligt. Irene er single og har ikke børn; Kim, 42, arbejder også 37 timer ugentligt. Kim er fraskilt og har to små børn, som han drager omsorg for hver anden uge.

Foruden de fire socialrådgivere interviewede jeg også sekretæren på den offentlige virksomhed, Dorte, 54. Dortes ugentlige ar-

bejdstid er på 37 timer. Dorte er uddannet HK'er, hun er gift og har to voksne børn. Den sidste informant er souchefen på den offentlige virksomhed er, Ulla, 56. Ulla er uddannet socialrådgiver, bestræber sig på kun at arbejde 37 timer om ugen og er desuden gift og har to voksne.

Et centralt spørgsmål i enhver kvalitativ undersøgelse handler om, hvor mange informanter der er nødvendig for at kunne generalisere de empiriske fund (Kvale 1995; Flyvbjerg et al. 2010). Om end jeg kunne have ønsket mig et bredere datamateriale at konkludere på, vurderede jeg efter at have gennemført de otte interviews samt fokusgruppeinterviewet at et endnu større datasæt ville have sat begrænsninger for mit ønske om at gå i dybden med udsagnene fra de enkelte interviews. Da hver enkelt interview strakte sig over minimum en halv time og da jeg ønskede at yde hver enkelt informant en vis fordybelse, fandt jeg det forsvarligt indenfor de krav og rammer som stilles til denne opgave. Jeg valgte således ikke, som eksempelvis Kvale foreslår, at fortsætte dataindsamlingen indtil jeg ikke længere genererer ny viden om problemstillingen. (Kvale 1995) En vis bekymring for at lade mig overvælde af datamaterialet, spillede derfor også ind i mine overvejelser omkring udvælgelsen af informanter til specialet.

Endelig skal det nævnes, at jeg tidligt i forløbet havde kontakt til en tredje virksomhed, som havde tilkendegivet deres velvilighed til at bidrage. Grundet logistiske problemer og en periode med spidsbelastning for denne virksomhed, udeblev muligheden for at gennemføre interviewsne indenfor en hensigtsmæssig tidsramme og blev derfor fravalgt.

3.2 Semi-strukturerede interviews

Det empiriske materiale der analyseres ud fra i dette speciale består af lydoptagelserne fra ni semi-strukturerede interview (Kvale) samt af lydoptagelsen af et fokusgruppeinterview. Disse lydoptagelser er tilgængelige som mp3-filer og vedlagt som bilag til rapporten.

I alt 12 informanter blev interviewet, otte individuelt, mens fire informanter deltog i fokusgruppen. Yderligere metodiske overvejelser forbundet med anvendelsen af fokusgruppeinterviewet er beskrevet i næste afsnit. Den samlede mængde data udgøres af 9 forskellige lydoptagelser af varierende varighed. I gennemsnit varede enkeltpersoninterviewene ca. 25 minutter, mens fokusgruppeinterviewet strakte sig over 85 minutter. De enkelte informanters fornavne anvendes i rapporten, mens navnene på virksomhederne er udeladt af hensyn til informanternes anonymitet. Når der i analysen refereres til de enkelte interviews er der med henvisning til navnet på den interviewede (eller "Fokusgruppe") samt det omtrentlige minuttal i optagelsen, hvor det eller de pågældende udsagn faldt.

Når man arbejder med kvalitativ data, er det særligt vigtigt at have sig for øje, at denne type data dannes i kontekstuel samspil mellem interviewer og informanten (Kvale 1994). Det betyder, at den viden man opnår fra interviewene ikke er "neutral", men derimod formet af såvel informanten, som interviewerens fordomme om hinanden.

Brinkmann og Kvale (2015) argumenter for en særlig interviewteknik til semi-strukturerede interviews, som redskab til at komme udover gensidige fordomme mellem interviewer og interviewpersonen kaldet en "epistemisk interviewteknik". Ideen bag denne interviewteknik er at søge at overskride interviewpersonernes selvforståelse for på den måde at undersøge de personlige antagelser og kategorier, der kommer til udtryk i deres udsagn (Kvale og Brinkman 2015: 126).

Et væsentlig kriterium for at kunne arbejde med den epistemisk interviewteknik er, at der hersker en hvis fortrolighed mellem interviewer og informanten (Kvale og Brinkman 2015). I praksis betød det, at jeg til tider afveg fra min interviewguide for i stedet at give informanten plads til at tale om i dette speciales henseende mindre relevante emner. Det var eksempelvis tilfældet med mit interview med bogføringschefen Thomas Fabrikken, som indledte interviewet med følgende bemærkning: ”Jeg snakker hurtigt, men til gengæld mumler jeg” (Thomas:1) Det lykkedes mig dog at få mere en mumlen ud fra mit interview med Thomas.

Et andet væsentlig kriterium fremhævet af Kvale og Brinkman er omgivelsernes betydning for interviewet (Kvale og Brinkman 2015: 146). Eftersom alle interview blev foretaget på informanternes arbejdspladser, kan det tænkes, at omgivelserne har haft en betydning for informanternes formodede mulighed for at udtale sig frit til formålet. For at undgå en sådan bias blev interviewene søgt gennemført afsides fra andre kolleger, ligesom informanterne blev lovet anonymitet.

Såvel de enkelte interviews samt fokusgruppe interviewet blev gennemført med udgangspunkt i den interviewguide som fremgår tabel 1 (se side 25). Som det fremgår af interviewguiden er der i interviewene efterstræbt en form med en indledende fastere struktur bestående af en række gennemgående spørgsmål, samt en langt løsere struktureret del, hvor informanten opfordres til at tale frit indenfor en række brede temaer, uden særlig hensyntagen til rækkefølge eller specifikt fokus. Disse temaer er udvalgt på baggrund af research gennemført tidligt i specialeforløbet. Temaerne er beskrevet i interviewguiden i noteform og fungerede undervejs som referenceramme for mig selv. Disse temaer bærer desuden ligheder til de fem kategorier omkring Alternativets forslag til den 30 timers arbejdsuge, som jeg udfolder i analysen.

Af hensyn til den analytiske stringens udarbejdedes der til hver enkelt tema et spørgsmål som blev anvendt i de tilfælde, hvor informanterne ikke af sig selv berørte emnet eller i det omfang jeg som interviewer ønskede yderligere uddybning. I udgangspunktet tilstræbtes der for denne anden del af interviewets vedkommende en mere samtalende end en egentligt udspørgende form. Det er min opfattelse at valget af denne interviewform skabte en god dynamik og sikrede mig den data jeg efterspurgte.

En vigtig bemærkning knytter sig desuden til den anvendte interviewguide. Denne er udformet med udgangspunkt i en anderledes analysestrategi end den der finder anvendelse i rapportens analysedele. Da interviewguiden blev udformet havde analysen et bredere fokus og en mere eksplorativ karakter. Der er derfor en uoverensstemmelse mellem udførelsen af empiriindsamlingen og den operationalisering af Højrupps livsformsteori som benyttes i analysens første del. Jeg vurderer dog dog ikke at denne har betydning for min mulighed for at kategorisere informanterne i henhold til Højrupps livsformer.

Tabel 1 Interviewguide til semi-strukturerede interviews

Intro	Navn, alder, civilstatus, børn, bopæl, stilling, arbejdstid
Arbejdsliv	<p><i>Vil du beskrive en almindelig arbejdsdag for mig, fra morgen til aften.</i></p> <p><i>Hvordan opfatter du selv den strukturering af arbejdsliv, familieliv og fritid som du beskriver? (Er den hensigtsmæssig/uhensigtsmæssig, hvordan?)</i></p> <p><i>Er du tilfreds med din arbejdstid?</i></p> <p><i>Ville du arbejde mindre, hvis du fik muligheden for det? Hvis ja, hvorfor? Hvad opfatter du som forhindringer for at opnå mindre arbejdstid?</i></p> <p><i>Vil du gerne arbejde mere? Hvis ja, hvorfor?</i></p> <p><i>Vil du gå ned i tid (og løn) for at redde en kollegas job?</i></p>
Familieliv	<p><i>Hvad betyder det for arbejdstidspreferencer (atp) at man har børn, altså vil singler automatisk være interesseret i øget eller uformindsket arbejdstid?</i></p> <p><i>Ægtefælle/partner: Hvad betyder den enes arbejdstid for atp hos den anden, i.e. hvis en arbejder deltid vil den anden da ønske at arbejde mere eller mindre?</i></p> <p><i>Føler du at din arbejdstid forhindrer dig i at være så meget sammen med din familie som du gerne vil?</i></p>
Jobsikkerhed	<i>Føler du dig sikker i din ansættelse?</i>
Forbrug	<p><i>Miljøet. Forbinder vi vores arbejde med miljøproblemer? Kan vi løse problemerne, hvis vi bare arbejder lidt mere så vi får råd til at forbruge rigtigt (økologisk, fair, bæredygtigt).</i></p> <p><i>Ville du være villig til at forbruge mindre</i></p>
Samfundssind	<p><i>I hvor høj grad arbejder vi for samfundet? Jf. Frygten og den økonomiske krise. Giver vi den en ekstra skalle fordi vi skal have gang i hjulene eller fordi vi frygter at blive smidt af bussen?</i></p> <p><i>Hvad er dit generelle indtryk af danskernes arbejdsorientering, altså arbejder vi for meget eller for lidt i Danmark?</i></p>

3.3 Fokusgruppeinterview

Til min undersøgelse gennemførte jeg foruden de otte enkeltinterview et fokusgruppeinterview med fire informanter. Jeg blev forelagt denne mulighed da jeg kontaktede den offentlige virksomhed på Frederiksberg og valgte at benytte mig af den på grund af de udvidede muligheder denne interviewform rummer.

Udgangspunktet var den samme interviewguide som de øvrige interviews blev gennemført på baggrund af, men udover de første indledende spørgsmål, som jeg har stillet til alle mine informanter, lod jeg i høj grad deltagerne i fokusgruppen selv bestemme, hvilken vægt de enkelte emner skulle tildeles og hvor længe de ville tale om dem. Således agerede jeg i højere grad moderator end interviewer om end det undertiden var det nødvendigt at skære igennem for at holde fokus indenfor rammerne af de temaer som jeg har struktureret min interviewguide efter.

Fokusgruppeinterview har en anden dynamik og rummer andre muligheder end enkeltpersonsinterview. I metodelitteraturen (Brinkmann og Kvale 2015) beskrives denne interviewform som særligt velegnet til eksplorative undersøgelser idet ”den livlige, kollektive ordveksling kan [frem]bringe flere spontane, ekspressive og emotionelle synspunkter[...]” (Brinkmann og Kvale 2015:170). Dette synspunkt kan jeg bestemt tilslutte mig efter at have gennemført fokusgruppeinterviewet. Det er sågar min oplevelse at også mine informanter blev en række erfaringer rigere på baggrund af dette interview. Alene refleksionen over det forhold at de på denne arbejdsplads havde tid til og mulighed for at deltage i et fokusgruppeinterview (oprindeligt fastsat til at vare en time, men reelt varende halvanden) var interessant for de deltagende.

Interviewet med de fire socialrådgivere forløb glimrende og jeg oplevede at alle fire informanter var både åbne og meget villige til at fortælle om såvel deres arbejdsliv som fritid og familieliv. Helt i tråd med hensigten bragtes perspektiver og synspunkter i spil som jeg i mit forberedende arbejde ikke var opmærksom på, og som i kraft af den livlige dialog mellem informanterne bidrog til at berige mit empiriske materiale.

Jeg var på forhånd opmærksom på de udfordringer som denne interviewform stiller til moderatoren samt til analysanden, herunder og især risikoen for at miste styringen på interviewet. Alligevel er jeg ved gennemlytningen af fokusgruppeinterviewet blevet opmærksom på situationer undervejs i interviewforløbet, hvor jeg med fordel kunne have ageret mere håndfast i forhold til at fastholde pointer og synsvinkler. Det betyder naturligvis at en mere stringent tilgang kunne have beriget analysen med mere dybde på enkelte emneområder, omvendt indebærer dette også risikoen for at afskære sig fra de muligheder som interviewformen rummer og som jeg har berørt i dette afsnit.

I det forrige afsnit redegjorde jeg for min opfattelse af betydningen af den uoverensstemmelse, der er imellem den anvendte interviewguide og den operationalisering af livsformsteorien som jeg anvender i min analyse. Den samme pointe gør sig også gældende i forhold til fokusgruppeinterviewet. Derudover er en vis fejlkilde forbundet med fokusgruppeinterview, som knytter sig til informanternes formodede tilbøjelighed til at ytre sig frit om følsomme emner i et sådant forum. Som vi skal se i senere afsnit er det afgørende for Alternativets forslag om nedsat arbejdstid at der blandt de beskæftigede kan opdyrkes en udvidet solidaritet med de arbejdsløse, og at denne kan anspore førstnævnte til at acceptere en arbejdstidsnedsættelse. Derfor var en vigtig overvejelse i udarbejdelsen af interviewguiden mit ønske om at få informanterne til at tale om de-

res villighed til at bringe ofre af hensyn til deres kolleger. I et forum som det, hvor fokusgruppeinterviewet fandt sted, blandt nære kolleger, kan man nemt forestille sig at det for den enkelte informants vedkommende, kan være problematisk at udtale sig kategorisk i forhold omlålige emner. Man kunne på denne baggrund andre svar fra mine informanter såfremt de havde haft mulighed for at udtale sig herom i et enkeltpersonsinterview, snarere end i fokusgruppen.

Om end jeg mener at jeg med mine metodevalg har opnået den nødvendige viden om mine informanter som er nødvendig for at kunne svare på min problemformulering, mener også alligevel at jeg med fordel kunne have opnået bedre resultater havde jeg tilrettelagt arbejdet med min undersøgelse anderledes. En yderligere interviewrunde eller muligheden for at forelægge mine informanter mine resultater, kunne givet vis have kvalificeret mine konklusioner yderligere.

3.4 Opsummering

I dette afsnit har jeg redegjort for de metodiske overvejelser og beslutninger som ligger til grund for specialets empiriske fund.

Foruden at redegøre for mit valg af metode, som omfatter semistrukturerede enkeltpersoninterviews samt fokusgruppe interview, har jeg redegjort for mit informantvalg. Jeg har forklaret, hvordan jeg har søgt at sikre et bredt empirisk grundlag at analysere på, ved at inkluderer informanter med erhvervsmæssig forskellig baggrund, samt forskelle i uddannelsesmæssig baggrund, jobfunktion samt køn og civilstatus.

Jeg har i dette afsnit desuden forklaret, hvordan jeg med henvisning til metodelitteraturen har forsøgt at skabe de optimale rammer omkring gennemførelsen af min dataindsamling, ligesom jeg har redegjort for den mulige fejlkilde som er opstået som kon-

sekvens af en uoverensstemmelse mellem interviewguiden og den valgte analysestrategi. Jeg har desuden redegjort for min opfattelse af betydningen af denne uoverensstemmelse for min konklusion som jeg har argumenteret for er uden videre betydning for analysens resultater. Om end jeg mener at jeg med mine metodevalg har opnået den viden om mine informanter som er nødvendig for at kunne svare på min problemformulering, kunne jeg formentlig have forbedret kvaliteten af min besvarelse, såfremt jeg havde tilrettelagt min arbejdsproces anderledes. Eksempelvis havde jeg meget gerne, hvis rammerne havde tilladt det, forelagt mine informanter resultaterne af min analyse. På den måde kunne jeg givetvis have kvalificeret mine konklusioner yderligere.

I det følgende afsnit vil jeg præsentere specialets analysestrategi.

4. Analysestrategi

I dette afsnit vil jeg præsentere min analysestrategi samt analysens opbygning. Specialets analyse falder i to dele: ”Analysedel 1: Livsformsinddeling”, hvor jeg i forlængelse af Holm & Jæger argumenterer for, at det er meningsfuldt at foretage en livsformsinddeling af informanterne i mit materiale; samt ”Analysedel 2: Har Alternativets forslag gang på jord?” hvor jeg redegør for partiets argumenter for at nedsætte arbejdstiden, samt diskuterer mine informanternes mulige tilslutning til forslaget. Tilsammen giver de to analyser mig mulighed for at undersøge i hvilken grad mine informanternes udsagn harmonerer med Alternativets argumenter for at nedsætte arbejdstiden, og om partiet i højere grad appellerer til nogle livsformsspecifikke arbejdstidsopfattelser end andre.

Analysedel 1 er struktureret således, at jeg indledningsvist redegør for, hvordan jeg i min analyse af den indsamlede data, har valgt at kategorisere mine informanter i henhold til de udvalgte livsformer. Til formålet vælger jeg samme operationalisering af livsformsteorien som den anvendt af Holm & Jæger (se teoriafsnit). Det betyder at jeg indledningsvist har kodet mine informanternes udsagn i forhold til de seks variable, som ifølge Holm & Jæger indfanger centrale forskelle imellem livsformerne. Disse er som nævnt i specialets teoriafsnit: 1) løn, 2) advancement, 3) tryghed i ansættelsen, 4) bekvem arbejdstid, 5) at kunne udrette noget og 6) have et interessant job.

På grund af uoverensstemmelsen mellem interviewguiden og analysestrategien som jeg har redegjort for i specialets metodeafsnit, har der været en række udfordringer forbundet med gennemførelsen af analysen. Holm og Jægers resultater er baseret på et datamateriale, hvor deres informanter er blevet bedt om at rangordne betydningen af de enkelte variable. En sådan stringens fravalgte jeg

til interviewguiden ud fra et ønske om i vid udstrækning at lade informanterne tale frit i forhold til emnerne.

På grund af uoverensstemmelsen mellem interviewguiden og analysestrategien har det desuden været nødvendigt for mig at foretage afvejsninger af mine informanternes udtalelser i forhold til hinanden for på den måde at vurdere, hvilke prioriteringer de enkelte informanter har. Dette har forudsat en grundig gennemarbejdning af materialet og tilegnelsen af det nødvendig overblik for at forhindre forhastede konklusioner på baggrund af enkelte udtalelser.

Et eksempel herpå er de interviewede socialrådgivere, der alle beskriver deres job som interessante og meningsfyldt (aspekter af arbejdslivet der vægtes højt af en karrierebunden livsform), men for hvem en kategorisering indenfor den karrierebunden livsform ville være at skyde forbi målet, fordi andre forhold prioriteres endnu højere. Denne fejlkilde om man vil, vurderer jeg imidlertid ikke som betydningsfuld for analysens konklusion, fordi mit materiale er så rigt på udsagn, der kan bruges til at forsvare en inddeling af informanterne i forskellige livsformer. En måde at omgå dette problem kunne som nævnt have været, hvis tiden og ressourcerne havde tilladt mig at vende tilbage til mine informanter og forholde dem mine resultater.

I forlængelse heraf er det desuden vigtigt at pointere, at det ikke er mit ærinde med dette speciale at hverken be- eller afkræfte Højrupps livsformsanalyse, ej heller at diskutere det videnskabssteoretiske grundlag for Holm og Jægers analyse. Den analytiske indsats i Analysedel 1 handler alene om at argumentere for, at der er i mit materiale er markante og systematiske forskelle i måderne, hvorpå vi opfatter arbejdstid og arbejdets placering i livet så at sige, samt at disse forskelle kan indfanges af de enkelte livsformer. Jeg gennemfører således livsformsinddelingen med henblik på at tilegne mig

forskellige på perspektiver på arbejdstid som jeg i analysedel 2 kan bruges til at diskutere Alternativets forslag.

Som det vil fremgå af analysen finder jeg i mit materiale at en inddeling af informanterne i lønarbejder og karrierebundne livsformer er meningsfyldt i forhold til at opsamle og beskrive kvalitativt forskellige arbejdstidsopfattelser. Dog finder jeg tillige, at enkelte informanter udviser træk fra begge livsformer, og at det for disse vedkommende er mere oplagt at betegne dem som blandingslivsformer.

Dette er helt i overensstemmelse med såvel Højrup som Holm og Jæger som beskrevet i specialets teoriafsnit. Det er vigtigt desuden at pointerer at der for de informanternes vedkommende, som jeg har valgt at betegne som blandingslivsformer, ikke er tale om en bestemt blandingslivsform, som (de fire) informanter deler. Der er derimod tale om forskellige blandingslivsformer, der trods sammenfald i præferencer ikke umiddelbart kan slås i hartkorn. Når jeg i analysen refererer til disse informanter som "blandingslivsformerne" er det således ikke et udtryk for at de skal opfattes som bærere af samme livsform, men blot at de har det til fælles at deres præferencer er for varierende til at de kan rummes af en af de to livsformer.

Afslutningsvis i analysedel 1 forholder jeg mine resultater til de af Holm & Jæger fremsatte resultater omkring livsformernes udvikling i Danmark fra 1981-2005. Hensigten hermed er at etablere et bredere grundlag for min diskussion af udsigterne for Alternativets forslag, og foretage en forsigtig generalisering af mine resultater på denne baggrund.

Specialets Analysedel 2: "Har Alternativets forslag gang på jord?" indleder jeg med en introduktion til Alternativets vision for den 30 timer lange arbejdsuge. Jeg refererer i den forbindelse også til den kritik som forslaget er blevet mødt med da det blev fremsat

forrige år. Jeg trækker desuden nogle tråde til udlandet og de forsøg med nedsat arbejdstid, kendt fra blandt andet Sverige, som partiets henviser til i deres argumentation for nedsat arbejdstid.

Derudover refererer jeg i indledningen til analysedel 2 også til den britiske tænketank New Economic Foundation (NEF), der arbejder med en målsætning om på lang sigt at reducere den gennemsnitlige arbejdsuge til 21 timer og hvis arbejde Alternativet trækker på. Begrundelsen for at medtage NEF's arbejde er, at man i den britiske tænketank ser de skandinaviske lande som eksempler på samfund, hvor forslaget om reduceret arbejdstid vil have gode chancer for at slå igennem. Det skyldes ifølge NEF disse landenes sociale infrastruktur og progressive lovgivning på områder som eksempelvis ligestilling (Coote et al. 2009). Set i dette lys er det

Analysen i specialet 2. analysedel falder i fem underafsnit. Hvert afsnit belyser et delargument for Alternativets vision om den 30 timers arbejdsuge, som herefter diskuteres i forhold til mine informanternes udsagn. De fem argumenter eller temaer som informanternes udsagn forholderes til er 1) "Beskæftigelsesindsats gennem arbejdstidsnedsættelse", hvor jeg diskuterer perspektiverne i at øge beskæftigelsen gennem omfordeling af arbejde. 2) "Solidaritet med de arbejdsløse", der handler om behovet for at de som er i beskæftigelse udviser solidaritet med de arbejdsløse for at øge beskæftigelsen. 3) "Livskvalitet", om at øge fokus på de nære relationer og den livskvalitet som ligger uden for arbejdssfæren. 4) "Kønsspecifikt arbejde", hvor jeg diskuterer potentialet for gennem nedsat arbejdstid at ændre kønsspecifikke normers betydning på- og udenfor arbejdsmarkedet og endelig 5) "Forbrug", om betydningen af at nedsætte privatforbruget, og perspektiverne på at opnå dette gennem en generel arbejdstidsnedsættelse. Hvert af de fem underafsnit afrundes med en opsummerende delkonklusion, der bringer mig et

skridt nærmere på at vurdere udsigterne til Alternativets forslag indenfor rammerne af mit datamateriale.

5. Analysen

5.1 Analyседel 1: Livsformsinddeling

I denne første analysedel vil jeg inddele mine informanter i henhold til Højrup's livsformer. Formålet med inddelingen er at vise, at de kernebegreber informanterne orienterer sig efter som fx fritid, familieliv med videre nødvendigvis må have forskellige betydningsindhold afhængigt af, hvilken livsform de anskues fra.

Implikationen af dette teoretiske postulat er, at ethvert forsøg på (politisk) at argumentere ud fra en forestilling om, at disse begreber skulle være universelle konsekvent må afvises. I specialets anden analysedel undersøger jeg, i hvor høj grad Alternativets argumenter for at sænke arbejdstiden baserer sig (livsforms) specifikke forståelser af disse begreber og derfor i højere grad vil appellere til bestemte grupper på arbejdsmarkedet.

5.1.1 Lønarbejderlivsformer

På baggrund af min gennemgang af mine informanters udsagn, mener jeg have empirisk belæg for at kategorisere fire af de tolv informanter som bærer af lønarbejderlivsformen. Der er tale om henholdsvis socialrådgiverne Jeanette og Louise, den ufaglærte fabriksgulvarbejder Søren, samt maskinmester- og værkstedspraktikanten Magnus.

Det skal understreges, at der kan findes en række ”lønarbejdertræk” (et begreb til at beskrive særlige egenskaber ved livsformerne anvendt af Holm og Jæger, 2008) hos andre end de fire informanter. Jeg har imidlertid vurderet, at der for de andre informanters vedkommende er tale om svagere lønarbejdertræk, som ikke retfærdiggør en kategorisering i lønarbejderlivsformen. Et eksempel herpå er, som det fremgår af fokusgruppeinterviewet med de fire socialrådgivere, at det for alle fires vedkommende er efter-

stræbelsesværdigt at fastholde en adskillelse mellem arbejdstid og fritid. Den grundlæggende *polære begrebsrelation* (Højrup 1984: 2010), altså måden hvorpå arbejde og fritid opleves som determinerende for og determineret af hinanden, som er karakteristisk for lønarbejder livsformen, er tydelig her, men som det vil fremgå af følgende skal dette ikke ses som et udtryk for at alle fire socialrådgivere skal kategoriseres som lønarbejderlivsformer.

Det fremgår af fokusgruppeinterviewet at jobbet som socialrådgiver undertiden kan opleves som psykisk belastende, selvsagt fordi der er tale om menneskeskæbner, hvorfor man som socialrådgiver, særligt tidligt i et karriereløb, er sårbar overfor risikoen for at komme til at tage arbejdet med hjem. Det betyder ganske kort at bekymringer omkring arbejdet og de klienter som man søger at drage omsorg for, kan trænge sig på i den tid, der ellers er helliget den såkaldte fritid. Alle fire informanter beskriver således evnen til at adskille arbejdstid og fritidsliv som en kompetence man skal tilegne sig gennem erfaring og som en nødvendighed for at kunne opretholde et sundt arbejds- og fritidsliv. Alligevel viser min analyse, som nævnt, at kun to af de fire kan klassificeres som bærer af lønarbejder livsformen. I et senere afsnit i denne første analysedel, vil jeg uddybe, hvorfor jeg har valgt at klassificere socialrådgiverne Kim og Irene som blandingslivsformer snarere en lønarbejdere.

På samme måde som der kan spores lønarbejdertræk hos de af mine informanter som jeg har valgt at klassificere som enten karrierebundne eller blandingslivsformer, optræder der også træk af den karrierebundne livsform blandt mine lønarbejderlivsformer. Igen er det bedste eksempel fra fokusgruppeinterviewet. Alle fire informanter bekræfter således deres arbejde som både interessant og meningsfyldt, hvilket som bekendt er aspekter af et arbejdsliv som betones særligt af den karrierebundne livsform. Principielt kunne man på den baggrund foranlediges til at tro, at alle fire således var

bedst analyseret med begreber fra den karrierebundne livsform, men dette er som nævnt ikke den konklusion min undersøgelse leder frem til. Faktisk støder jeg blandt mine fire socialrådgivere ikke på en eneste karrierebunden livsform.

De to socialrådgivere, Jeanette og Louise, som jeg har valgt at kategorisere som lønarbejdere er begge begejstrede for deres job og finder dette både interessant og meningsfyldt. At jeg vælger at klassificere dem som bærere af lønarbejderlivsformen skyldes min vurdering af, at hvor disse aspekter af arbejdslivet er vigtige for Jeanette og Louise, så er de dog ikke de vigtigste. For Jeanette, der gik på deltid, da hendes børn var små, har hensynet til familien og ønsket om at være sammen med sine børn været altafgørende:

Det var helt afgørende at komme på nedsat tid. Jeg satte min stilling op imod at komme på nedsat tid. [...] For mig var det afgørende at kunne være der for dem, da de var små. Det var derfor jeg satte børn i verden [...] Jeg ville have gjort fuldstændig det samme i dag (Fokusgruppe:32-34).

For Louise er det ligeledes tiden med familien, som er det vigtigste, men Louise går ikke med overvejelser om at gå på deltid for at kunne være mere sammen med sin søn. Det skyldes at Louise og hendes mand har investeret i et hus og at finansieringen af udgifterne hertil forudsætter indkomsten fra to fuldtidsstillinger. Selvom Louise undertiden kan have dårlig samvittighed over at hun ikke tilbringer nok tid med sin søn, opfatter hun ikke muligheden for at flytte til et område med lavere boligudgifter som attraktivt. Det skyldes at Louises primære netværk (herunder forældre som kan engageres til børnepasning) er lokaliseret i området hvor hun bor nu, og det ville kompromittere den måde hun for nuværende har valgt at strukturere sin tilværelse, hvis hun skulle flytte væk fra sit netværk.

Vi ser med eksemplerne Jeanette og Louise, hvordan struktureringen af den hverdagslige praksis tager sig ud forskellig for de to informanter, al den stund denne stadig er rodfæstet i en fast forestilling om, at det er livet uden for arbejdet, i dette tilfælde samværet med familien, som er det vigtigste. Begge sælger de deres tid fordi de behøver indkomsten til at finansiere rammerne omkring dette samvær, mens deres (ideologiske) forestilling om hvordan rammerne skal udformes er forskellige, hvilket betinger forskellige måder at udnytte de eksisterende mulighedsbetingelser på.

Den ufaglærte fabriksgulvarbejder Søren har jeg ligeledes valgt at kategorisere som lønarbejder. I interviewet med Søren lærte jeg at han trives med det fysiske manuelle arbejde på fabrikken som han ingenlunde bruger tid på at tænke på uden for arbejdstiden (Søren:3;6). Søren nyder desuden den fleksibilitet i forhold til mødetid, der giver ham mulighed for at indrette sin arbejdstid under hensyntagen til de fritidsinteresser, der for Sørens vedkommende fortrinsvis kredser om kæresten, familien og vennerne.

Derudover giver Sørens beskrivelse af hans oplevelser som arbejdsløs forud for ansættelsen på Fabrikken, et indblik i, hvordan Sørens arbejdsbegreb forudsættes af en forestilling om egentlig *fri* tid. Den periode hvor Søren gik arbejdsløs oplevede han således som hårdere sammenlignet med at have et arbejde. Søren forklarer, hvordan sociale situationer kunne være anstrengende fordi han til stadighed måtte ”forsvare sig” (Søren:19) overfor sine omgivelser. Fraværet af en afgrænset tidsperiode indenfor hvilken Søren så at sige kunne gøre sig fortjent til sin fritid, betød at denne tid som principielt ikke var andet end fri, oplevedes som ufri. Parallellen til Højrup’s beskrivelse af den arbejdsløse bærer af lønarbejderlivsformen er slående.

Det nok mest rendyrkede eksempel på en lønarbejderlivsform i mit materiale er Magnus, maskinmester- og værkstedspraktikanten, der sideløbende med sin uddannelse arbejder som servicemedarbejder i IKEA. Magnus' ugentlige arbejdstid kan komme helt op på 70 timer om ugen, men det er hverken arbejdsindholdet eller eventuelle avancementsmuligheder, der motiverer Magnus' arbejdsindsats. De mange timer på arbejde skal i stedet ses som en investering eller en fremtidssikring af Magnus' forbrugsmuligheder. Magnus forklarer at han vil være sikker på at kunne blive boende i sin lejlighed og beholde sin bil, eksempelvis hvis han af hensyn til sit skoleforløb må gå ned i tid eller helt holde op med at arbejde ved siden af (Magnus: 3).

Desuden er Magnus meget opmærksom på hvordan forhold som arbejdsskader og sygdom vil kunne indvirke på hans arbejdsliv, ligesom Magnus fortæller om bekendte som bliver overflødiggjort på grund af deres alder, og den næsten umulige opgave med at komme i arbejde indenfor faget når man har rundet de halvtreds. (Magnus: 17). Det gælder med andre ord for Magnus om at lægge en stor arbejdsindsats nu for hurtigst muligt at afslutte sin uddannelse og komme ud på arbejdsmarkedet, mens helbredet er det til og mens jobmulighederne består, og skrabe så meget sammen som muligt, så forbrugsmulighederne i fritidslivet er sikret, "når tiderne bliver nogle andre og man ikke kan arbejde så meget." som Magnus formulerer det (Kilde). For Magnus er det tydeligt at arbejdet er midlet, mens fritiden er målet:

Det er jo ikke det fedeste i verden at være på arbejde. Man skal jo arbejde for at kunne gøre det man gerne vil. Det er det folk vil. Og det er jo ikke at være på arbejde...Der er jo nogle enkelte psykopater indimellem, men det er ikke det gængse (Magnus: 10).

Om end spøgefuldt formuleret, så er det klart, at Magnus ikke opfatter sig selv som en af de ”psykopater”, der med Højrupps ord lever for at arbejde. Magnus arbejdsbegreb minder således i langt højere grad om morakkerens som vi stiftede bekendtskab med ovenfor.

5.1.2 Karrierebundne livsformer

Yderligere fire informanter falder indenfor kategorien den karrierebundne livsform. Alle er de fra den mellemstore produktionsvirksomhed i Storkøbenhavn. Det er tale om henholdsvis direktøren Hans; salgschefen Jesper; bogføringschefen Thomas; samt den ingeniørstuderende deltidssarbejder Peter. Eksempler på udsagn, der kan tolkes ind i et karriereorienteret livsformsperspektiv er rigt repræsenteret i materialet fra interviewene med disse fire informanter.

For alle fires vedkommende gælder det, at der hverken eksisterer eller efterstræbes en fast adskillelse mellem arbejde og fritid. For direktøren Hans gælder det endda ifølge ham selv at der ikke eksisterer egentlig fritid. ”En direktør har formentlig aldrig fri, fordi hjernen kører jo også når man kommer hjem” (Hans:1). som Hans udtrykker det. At arbejde og fritid ”flyder sammen”, som både Jesper (Jesper:3) og Thomas (Thomas:2) fortæller om, kan komme til udtryk på flere måder. For det første fylder arbejdet meget i informanternes bevidsthed i den tid de tilbringer udenfor arbejdspladsen. ”Man har jo aldrig hundrede procent fri, det er jo altid et eller andet der kører rundt oppe i hovedet”, (Jesper:3) som Jesper forklarer, mens Thomas fortæller at hans megen tanke på arbejdet undertiden udløser stressdrømme. (Thomas:11)

Peter, den ingeniørstuderende studentermedhjælper har heller ikke faste begreber om arbejdstid og fritid som strukturerer hans hverdag. Peters store passion er mekanik og selvom Peter forklarer

at han godt kan lide at bruge penge, så er hans engagement på fabrikken er først og fremmest interessebaseret. Peter fortæller at han nyder at opholde sig på fabrikkens værksted og have en vis selvbestemmelse i forhold til, hvilke projekter han arbejder på. Peter forklarer desuden at han formentlig også gerne kom og arbejdede på værkstedet, selvom han ikke fik betaling for det (Peter:2;3-5).

Det er kendetegnende for alle fire informanter at de tilbringer langt mere tid på at arbejde end den normale 37 timers arbejdsuge. For Peter gælder det hans arbejdstid sammenlagt med skoletid, mens det for Hans, Thomas og Jespers vedkommende gælder, at den gennemsnitlige arbejdsuge på Fabrikken gerne ligger et sted mellem de 60-100 timer. For disse informanters vedkommende er arbejdsindsatsen ikke først og fremmest motiveret af indtægten, som vi så det med eksemplet Magnus. Den primære drivekraft for disse informanter er derimod arbejdets indhold.

Fra Højrup ved vi at det for den karrierebundne livsform er "[...]arbejdets karakter, der er det væsentlige, med relationen imellem disposition og administration som essentiel." (Højrup 1984:217) Derfor finder jeg det også interessant, at mine karrierebundne informanter udtrykker afsmag for arbejdsopgaver af ensformig eller "administrerende" karakter som både Peter (Peter:7) og Thomas gør det:

Jeg kan godt lide arbejdet, hvis det er den gode del af det. [...] Hvis vi skal starte et nyt projekt op, finde smartere måder at gøre tingene på og tage stilling til nye problemstillinger. [...] Hvis det er det rutinearbejdet så gider jeg ikke. Det er røvkedeligt. (Thomas:5-7)

Fra Højrup ved vi også at produktionssolidaritets alene bør være et karakteristika for bærere af den karrierebundne livsform, da dette forudsættes som betingelse for at avancere indenfor det etablerede hierarki i bestemt virksomhed. Det er næppe overraskende at virk-

somhedens fremgang ligger direktøren Hans meget på sinde, men det er interessant at notere sig at også de tre øvrige informanter er meget orienteret omkring sikringen af virksomhedens succesfulde drift. For Peter er det vigtigt at sende et godt signal til direktøren, der kunne bane vejen for en fremtidig fuldtidsansættelse på fabrikken efter endt uddannelse (Peter:5), mens Thomas, der har arbejdet sig op fra fabriksgulvet til sin nuværende stilling, trives med det udvidede ansvar som hans advancement har medført og flere steder i interviewet fortæller om sine ideer til at forbedre virksomhedens drift.

Også salgschefen Jesper er meget orienteret omkring virksomhedens succes og forklarer at han trods en i forvejen lang arbejdsuge godt kunne motiveres til at arbejde mere, hvis virksomhedens behov dikterede det (Jesper: 10). At Jesper meget gerne investerede penge i Fabrikken, hvis han havde midlerne til det, giver desuden særdeles god mening i et karriereorienteret livsformsperspektiv. I kraft af et eventuelt medejerskab vil Jesper kunne indtræde på en højere position i et i forvejen etableret hierarki, hvorfra han kunne udøve sin dømmekraft og gøre nytte af sine ressourcer, uden først at skulle trækkes med de indledende, anstrengende (administrerende) arbejdsopgaver som opstarten af en ny virksomhed forbindes med.

I blandt alle mine informanter er det også Jesper der leverer det bedste citat til at understrege, hvordan mine informanters arbejdsbegreber er rodfæstet i "livsformsspecifikt ideologisk begrebsunivers". Under en lidt længere ekskursion omkring ledelseskulturer indenfor det offentlige, forklarer Jesper at mange efter hans opfattelse alene er interesseret i at avancere og tilrane sig magt. Det er ifølge udtryk for en arbejdsmentalitet, der ligger langt fra Jespers egen:

De [ed. lederne indenfor det offentlige] ser ikke jobbet som værende målet, de ser jobbet som et middel til noget andet. Jobbet bør være målet i sig selv” (Jesper: 26)

Jeg har foreløbig fremhævet udsagn i mit datamateriale som skal understøtte min inddeling af henholdsvis fire af de tolv informanter som bærere af den lønarbejderorienterede livsform. Yderligere fire informanter har jeg desuden betegnet som bærere af den karrierebundne livsform.

De sidste fire informanter har jeg valgt at betegne som bærere af *blandingslivsformer*. Dette er, som det fremgik af specialets teoriasnit, helt i overensstemmelse med Højrup, der i *Det Glemte Folk* pointerer at man ”i den empiriske ’virkelighed’ sjældent [ed. skal] gøre sig håb om at finde ’rene’ typer særligt udbredte” (Højrup 1984: 218). Holm og Jægers undersøgelser har, som det ligeledes blev påpeget i teoriasnittet, desuden vist at det er meningsfuldt at operere med såkaldte bland- eller blandingslivsformer. I det følgende afsnit præsenterer jeg derfor min argumentation for at kategorisere de øvrige fire informanter som bærere af blandingslivsformer.

5.1.3 Blandingslivsformer

De fire informanter som jeg har valgt at kategorisere som bærere af blandingslivsformer, tæller socialrådgiverne Irene og Kim; souchefen på den offentlige virksomhed Ulla, samt sekretæren for samme, Dorthe. Det gælder for disse fire informanters vedkommende, at de på forskellig vis favner aspekter af såvel lønarbejderlivsformen som den karrierebundne livsform, og at deres prioritering af de enkelte aspekter bevirker at en kategorisering af disse informanter som bærere af én de to livsformer ville være misvisende.

Fælles for såvel afdelingslederen Ulla samt socialrådgiverne Irene og Kim er at arbejdsindholdet, herunder det at kunne udrette noget, står højt på prioriteringslisten. Tillige er de alle tre meget begejstrede for den fleksible arbejdstidsordning som findes på arbejdspladsen, og som i Ullas tilfælde betyder at hun kan gå når hun vil, hvilket hun er meget glad for (Ulla: 18).

Det er desuden kendetegnende for de tre informanter, at den tilstræbte adskillelse mellem arbejdstid og fritid, der for bærerne af lønarbejderlivsformen Jeanette og Louise forudsattes for fuldt ud at kunne nyde fritidslivet med familien, også efterstræbes af blandingslivsformerne, men af andre årsager. For disse tre informanter er det efterstræbelsesværdigt at fastholde denne adskillelse *af hensyn* til netop deres arbejde.

Hvor Ulla forklarer at fritiden for hende er den tid ”hvor man lader op til arbejdet” (Ulla: 11) er det for Irene kun meningsfyldt at tale om fritid, hvis der dermed menes ”kvalificeret fritid” (Fokusgruppe:8), forstået som tid brugt på aktiviteter, der aktivt bidrager til arbejdslivet – altså som andet end og mere end reproduktionen af arbejdskraften – mens Kim forklarer at hans arbejde ”giver [ham]en masse energi” (Fokusgruppe:30). Lidt forsimplet kan man sige, at mål-middel relationen for Jeanette og Louise er vendt om i tilfældet Ulla, Irene og Kim, dog uden at dette retfærdiggør en kategorisering af de tre som bærere af den karrierebundne livsform.

Fælles for disse tre er altså en prioritering af arbejdsindhold og muligheden for at gøre en forskel eller at *udrette noget*, samt muligheden for at tilrettelægge sin arbejdstid efter forgodtbefindende. Der er i mindre grad på baggrund af materialet belæg for at hævde at aspekter såsom løn og tryghed i ansættelsen prioriteres højt blandt de tre informanter, ligesom eventuelle advancementsmuligheder heller ikke tillægges stor betydning for informanterne. End ikke Ulla, der ligeledes er uddannet socialrådgiver men som i kraft

af sin lederstilling har tilegnet sig udvidet dispositionsret i forhold til de øvrige ansatte, nærer nogen ambitioner om at avancere yderligere indenfor virksomheden. Ulla forklarer at hun i forvejen arbejder mere end hendes ansættelseskontrakt stipulerer og Ulla misunder ikke sin egen leder, der ifølge Ullas opfattelse arbejder mere end Ulla selv (Ulla:12).

Den sidste informant, der falder indenfor kategorien blandinglivsformer er sekretæren Dorte. For Dorte er det uden sammenligning vigtigste aspekt af et arbejdsforhold at blive udfordret og stimuleret

For mig er det rigtigt vigtigt at jeg ikke kommer til at kede mig. Hvis jeg når et punkt, hvor jeg ikke bliver motiveret, og ikke får noget ind mellem ørene, så må jeg et andet sted hen” (Dorte:18).

Dorte fortæller i den forbindelse om kolleger som hun opfatter som ”skaffedyr”, hvor det alene handler om at få mad på bordet og betale huslejen, men som Dorte fortæller så er det bare ikke nok:

Jeg skal have noget med hjem[...] Ellers bliver jeg umulig at være sammen med (Dorte: 21).

Selvom Dorte prioritere arbejdsindholdet højest, er det ikke oplagt at kategorisere Dorte som bærer af den karrierebundne livsform. Dortes fokus på arbejdsindhold er nemlig ikke et udtryk for at Dorte ønsker sig at kunne disponere mere frit i forhold til sine arbejdsopgaver eller eventuelt at avancere for at opnå dette. Lønnen er for Dorte en nødvendighed, den *ydre tilskyndelse* om man vil, men drivkraften synes at være selve lysten til at arbejde, en *indre tilskyndelse* om man vil.

Dorte er derfor heller ikke lønarbejder, dertil er hun for fokuseret på indholdet i sit arbejde og for lidt fokuseret på de aspekter af lønarbejderlivsformen, der omhandler arbejdstid og tryghed i

ansættelsen, men egentlig karriereorienteret er hun heller ikke, da hendes prioriteringer i forhold til karrieren altid har stået tilbage for familiens behov. Et eksempel herpå var da Dorte et par år forud for sin ansættelse på den offentlige virksomhed, sagde sit velbetalte og ”super spændende” job i en IT virksomhed op og gik på orlov for at tid til sin familie (Dorte: 14-16).

5.1.4 Holm og Jægers hypoteser om livsformernes udvikling

I dette afsnit vil jeg diskutere, hvorledes min kvalitative inddeling af de tolv informanterne i deres respektive livsformer passer med de kvantitative indikatorer, som Holm og Jæger (2008) benytter i deres analyse.

I Tabel 2 fremgår det, hvordan jeg har fordelt informanterne i mit materiale efter Højrup's livsformer. Min inddeling synes at understøtte Holm og Jægers resultat, der viste en positiv sammenhæng mellem faktisk beskæftigelse og livsformsorientering. Blandt de af mine informanter, der optræder i lederroller er der således i overensstemmelse med Holm og Jæger en klar overvægt af karrierebundne livsformer – det er faktisk kun souschefen på den offentlige virksomhed, Ulla, der ikke falder under denne kategori.

Lønarbejderlivsformen er ifølge Holm og Jæger mest udbredt blandt ufaglærte og i lidt mindre grad faglærte. Det samme viser min analyse, hvor jeg har valgt at kategorisere Søren (ufaglært) og Magnus (under uddannelse) som bærere af lønarbejderlivsformen. På baggrund af Holm og Jægers resultat kan man desuden forvente, at de øvrige informanter (de fire socialrådgivere samt sekretæren Dorte), som i deres arbejdsaftale er omfattet af funktionærloven, ville placere sig tættest på lønarbejderlivsformen. Det viser min undersøgelse da også, hvor såvel socialrådgiverne Jeanette

og Louise falder indenfor lønarbejderlivsformen, mens Irene, Kim og Dorte klassificeres som blandingslivsformer.

Tabel 2 Teoretiske hovedindikatorer fra Holm og Jæger (2008) samt fordelingen af mine informanter på de enkelte livsformer.

Livsform	Informanter	Indikatorer ifølge Holm og Jæger(2008)
Lønarbejderlivsformer	Søren, ufaglært;	Løn
	Magnus, under uddannelse	Tryghed i ansættelsen
	Jeanette, socialrådgiver	Bekvem arbejdstid
	Louise, socialrådgiver	
Karrierebundne livsformer	Hans, direktør;	Have et interessant job
	Thomas, bogføringschef	At kunne udrette noget
	Jesper, salgschef	Avancement
	Peter, under uddannelse	
Blandingslivsformer	Ulla, souschef;	Have et interessant job
	Irene, socialrådgiver	
	Kim, socialrådgiver	Bekvem arbejdstid
	Dorte, sekretær (Hk'er).	At kunne udrette noget

Et aspekt, som jeg vil vende tilbage til i afsnit 2.5.6 er, hvorledes kønsfordelingen tager sig ud livsformsinddelingen af mit materiale. I dette afsnit skal det kort bemærkes, at Holm og Jæger i deres statistiske model finder, at kvinder har en lavere sandsynlighed end mænd for at tilhøre lønarbejderlivsformen (Holm og Jæger, 2008, tabel 2A). Selvom jeg på baggrund af mit kvalitative materiale ikke kan udtale mig om repræsentativitet, har jeg ikke fundet nogle tegn på lønarbejderlivsformen skulle være særlig ”mandlig”. Om end at det alene er mandlige informanter, som jeg har inddelt som karrierebundne livsformer, mener jeg dog heller ikke at denne livsform skulle være særlig ”mandlig”. Endvidere viser opgørelser over uddan-

nelsesmobilitet eksempelvis, at kvinder i dag er overpræsenteret på de flere af de videregående uddannelser som fx jura, statskundskab og medicin (Thomsen, 2008).

5.1.5 Opsummering og delkonklusion

I specialets første analysedel har jeg ved at inddele mine informanter i henhold til Højrup's livsformer vist, at der lader til at være systematiske forskelle i forhold til, hvordan vi som lønmodtagere forstår arbejdslivet i relation til en række andre af livets aspekter, som eksempelvis familieliv, fritid og forbrug. Som det også er blevet påpeget andetsteds, har min hensigt ingenlunde været at be- eller afkræfte Højrup's teori, men alene at vise, hvordan hans livsformsbegreb kan bruges til at indfange og anskueliggøre kvalitative forskelle i først og fremmest arbejdstidsopfattelser, herunder udsigten til at skulle arbejde mindre.

Jeg har argumenteret for at der er markante forskelle imellem måderne, hvorpå mine informanters anskueliggør struktureringen af deres arbejde og fritidsliv (i det omfang denne distinktion eller begrebsrelation er relevant for den enkelte livsform). Jeg har desuden argumenteret for at disse forskelle er systematiske i et vist omfang, og at det på den baggrund er meningsfyldt at skelne imellem informanter som bærere af henholdsvis den lønarbejderorienterede livsform, samt den karrierebundne livsform.

Jeg har desuden vurderet, at det er nødvendigt at operere med yderligere en teoretisk kategori, blandingslivsformer. Denne kategori omfatter bærere af livsformer, der favner aspekter af både den lønarbejderorienterede livsform og den karrierebundne livsform, hvor en kategorisering inden for en af disse kategorier dog ville være en for grovkornet generalisering. Der er i analysen ikke fundet belæg for at de fire informanter i mit materiale, der falder

indenfor kategorien blandingslivsformer, skulle kunne omfattes af én blandingsform med fælles definerende træk for de fire. Yderligere fire informanter fordeler sig på hver af de to øvrige livsformer.

Foruden livsformsinddelingen af mine informanter har jeg i denne første analysedel forholdt nogle af resultaterne fra Holm og Jægers undersøgelse af livsformernes udbredelse i Danmark siden 1981 til mine egne resultater. I den forbindelse har jeg noteret mig at der synes at være overensstemmelse imellem mine empiriske fund og Holm og Jægers påpegning af eksistensen af en positiv sammenhæng mellem livsformsorientering og faktisk beskæftigelse. De øvrige resultater fra Holm og Jæger, specifikt dem som vedrører udviklingen i den kvantitative fordeling af livsformer i befolkningen, vender jeg tilbage til i specialets konklusion samt i den perspektiverende diskussion, der efterfølger denne.

I specialets analysedel 2 vil jeg med udgangspunkt i livsformsinddelingen af mine informanter, diskutere udsigterne for en generel arbejdstidsnedsættelse, herunder om Alternativets vision rummer livsformsspecifikke opfattelser af begreber som arbejdstid og familieliv, der følgelig vil gøre at forslaget vil have større chance for at vinde gennemslagskraft blandt bestemte grupper på arbejdsmarkedet.

5.2. Analysedel 2: Har Alternativets forslag gang på jord?

5.2.1 Alternativets vision

Målet for Alternativets politiske arbejde er etableringen af det miljømæssigt-/socialt-/ og økonomisk bæredygtige samfund. (Alternativet 2015) Partiet politiske program rummer en række forslag, der, hvis gennemført, på radikal vis vil rykke ved de eksisterende økonomiske og politiske strukturer. Strukturer der ifølge partiet har fået lov til at bestå almene samfundsinteresser til trods, som følge af mangel på politisk mod og vilje.

Hos Danmarks (næst)nyeste parti hersker der en opfattelse af, at Danmark er alvorligt udfordret af en række kriser, navnlig klimakrisen, empatikrisen og systemkrisen (Alternativet,2015). For nuværende er vi ifølge partiet som samfund i gang med at undergrave forudsætningerne for fremtidige generationers velfærd. Ikke mindst den eksplosive stigning i vores privatforbrug vil få alvorlige klimamæssige konsekvenser, hvis ikke vi finder en måde at få det bremsset (Alternativet, 2015: 8).

”Empatikrisen” som ifølge partiet også kradser, handler især om den måde partiet oplever at vi som samfund har udviklet antipati og mistro overfor de som står udenfor arbejdsmarkedet. Denne mentalitet skal bekæmpes og kontanthjælpsmodtagere og andre der står udenfor arbejdsmarkedet, skal mødes med respekt og tillid. (Alternativet,2015:21) ”Systemkrisen” som partiet ser sig selv som en reaktion på, handler især om, hvordan den politiske diskurs herhjemme er fastlåst og fremmer konflikter og politisk opportuniste. Partiet ønsker at udvikle en ny politisk dialogform, der skal være mere inkluderende og åben for nye måder at tænke og føre politik på. (Alternativet, 2015: 4)

Det måske mest markante af Alternativets politikforslag er ønsket om at gennemføre en sænkning af den generelle arbejdstid

med syv timer om ugen. Som vi skal se i det følgende kan dette forslag ifølge partiet bringe os langt i bestræbelserne på at tackle ovenfor nævnte kriser.

Der er vigtigt at pointere at partiets forslag som det tager sig ud for nuværende, langt fra er færdigt udviklet og at der derfor fortsat er en del uklarheder i forhold til de praktiske omstændigheder omkring gennemførelsen af forslaget, ikke mindst i forhold til finansieringen.

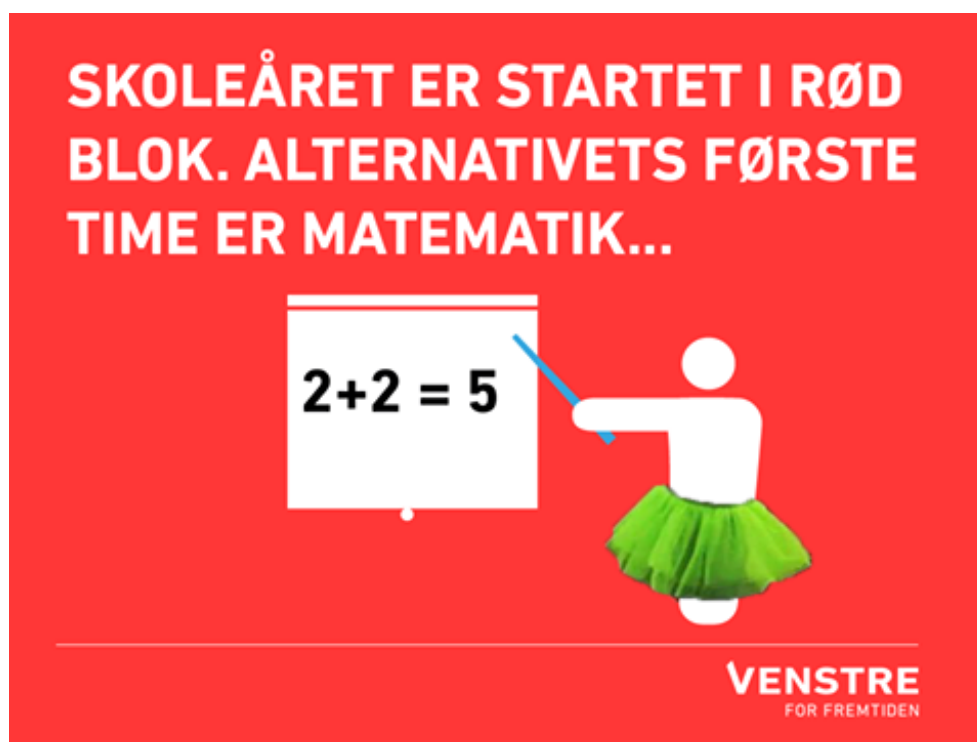
Partiet forestiller sig sænkningen af arbejdstiden gennemført over en tiårig periode, hvor fremtidige lønstigninger gradvist skal veksles til nedsat arbejdstid. For at sikre at forslaget ikke får en social slagside, skal der desuden gennemføres skattelettelser i bunden for at sikre lavtlønsgrupper. Derudover skal der oprettes timebanker på de danske arbejdspladser, hvor de ansatte så at sige kan spare timer op. De 30 timer er nemlig tænkt som en gennemsnitlig arbejdsuge fordelt på et år, således at en vis fleksibilitet bevares. (Elbæk et al., 2016)

Da forslaget blev lanceret blev fik det en hård medfart i medier og blandt politiske modstandere. Det skyldtes ikke mindst at tænketanken Kraka kort efter forslaget blev fremsat udgav et notat, der viste at en generel arbejdstidsnedsættelse ville betyde tab for samfundsøkonomien i størrelsesordenen 270 milliarder kroner, eller hvad der svarer til de samlede udgifter til sundhedssektoren på et år. (Kraka, 2015) Sidenhen tog økonomiprofessor på RUC Jesper Jespersen til genmæle i et indlæg i Information, hvor han kritiserede Krakas brug af regnemodellen ADAM og argumenterede for det økonomisk sensible i Alternativets forslag. (Jespersen, 2015)

Senest har Finansministeriet på foranledning af Folketingets Finansudvalg udregnet, at effekten på den offentlige saldo ved indførelsen af en arbejdsuge på 30 timer ville være i størrelsesordenen 130 milliarder kroner (Finansministeriet, 2015). Selvom det tal Fi-

nansministeriet når frem til er væsentligt lavere end hvad Krakas udregninger viste, har det formentlig ikke gjort meget for at overbevise skeptikerne. Udviklingen har da også bevirket at Alternativet og deres tilhængere er blevet udråbt til fantasier, og ikke mindst på sociale medier har måtte finde sig i at blive latterliggjort af deres kolleger på Christiansborg. Billedet nedenfor eksemplificere dette, ligesom teksten, der følger billedet, rummer kernen af den kritik som er blevet rejst mod Alternativet i kølvandet på offentliggørelsen af ministeriets beregning.

Billede 1 Alternativet skoses af kollegerne for ikke at forholde sig til samfundets økonomiske realiteter

Billedet ledsages af følgende tekst: ”Den kreative politikudvikling i rød blok når nye højder! Alternativet har nu opfundet deres egne regneregler. Det er jo meget belejligt, når fakta er, at forslaget om en arbejdsuge på 30 timer koster 130 mia. kr. om året. Det bekymrer ikke Uffe Elbæk” (Opslag på partiet Venstres Facebook profil august 2016)

At økonomer strides over modeller og mulige udfald af politiske forslag er hverken overraskende eller nyt. Et kardinalpunkt i Alternativets argumentation for at nedsætte arbejdstiden er netop at de eksisterende økonomiske modeller er uegnede til at vurdere konsekvenserne af så radikalt et tiltag, og at disse derfor ikke må blive til en stopklods for debatten. I en kronik i Politiken d. 14 august 2016 tog formand for partiet Uffe Elbæk samt forkvinde for partiet, Josefine Fock således til genmæle:

Der er intet absolut intet naturgivent ved, at det lige nu er lige netop disse modeller, vi bruger. De er hverken mere objektive eller mere korrekte, end de udprægede keynesianistiske regnemodeller var dengang. De bygger bare på flere neoklassiske og neoliberale antagelser (Elbæk et al. 2016)

Vi kan ifølge Alternativet altså langt fra være sikre på hvad de samfundsøkonomiske implikationer af en sænkning af arbejdstiden indebærer, og for partiet er det for nuværende heller ikke det mest interessante. Det interessante er derimod om der i den brede befolkning kan opdyrkes en tilslutning til ideen om at bruge mindre tid på arbejdspladsen og i stedet hellige sig muligheder for selvrealisering og for at praktisere samfundssind som findes i tiden uden for arbejdet. I så fald må diskussionen ifølge Alternativet i stedet tage udgangspunkt i et sådant ønske snarere end i forældede økonomiske modeller. Og så er det for nuværende ikke afgørende om forslaget rent faktisk kan, som Alternativets ordfører for livskvalitet, familie- og singleliv, Niko Grünfeld, formulerer det, ”finansieres med børns smil” (Grünfeld 2015).

Alternativets forslag er radikalt ikke mindst fordi det fremsættes i en tid, hvor der tales meget om at det skal kunne betale sig at arbejde og hvor man især blandt partierne til højre for midten

plæderer for igennem skattelettelser at øge danskernes arbejdstid, ud fra en forventning om at flere penge vil motivere til mere arbejde. I en rapport udgivet af Boston Consulting Group (2014) citereret blandt andet i Berlingske Tidende og Børsen, opfordrer forfatterne til at øge danskernes arbejdstid med 24 procent over hele livet, og senest har Dansk Arbejdsgiverforening foreslået at pensionsalderen hæves, hvilket både Radikale Venstre, Venstre, Konservativ og Liberal Alliance har givet deres principielle tilslutning til (Bloch og Sørensen 2016).

Samtidig peger forskere både herhjemme og i udlandet (Greve 2015; Wergeland 2015) på at en sænkning af arbejdstiden kan være gavnligt for produktiviteten. Eksempler fra Sverige, det mest omtalte erfaringerne fra den svenske Toyota fabrik i Göteborg, viser at således at nedsat arbejdstid kan være gavnligt for såvel produktiviteten som medarbejdernes trivsel. (Trads 2014)

I England har tænketanken New Economic Foundation (NEF) længe arbejdet med en målsætning om på lang sigt at opnå en kraftigt reduceret gennemsnitlig arbejdsuge (Coote et al. 2010). Organisationen, der har hjemme i London og som er grundlagt af forskere fra London School of Economics, beskriver sig selv som en tænke/- og handle-tank, der beskæftiger sig med ægte økonomisk velfærd. Organisationen ønsker med egne ord at udfordre mainstream økonomisk tankegang og udvikle innovative politikker mod et bæredygtigt samfund med mennesket og planeten i centrum (Ibid.).

Der er mange lighedstræk imellem de visioner for fremtiden som præsenteres i organisationens rapport "The Great Transition" (Wallis, 2009) og den vision for fremtidens Danmark som præsenteres på Alternativets hjemmeside. Grøn omstilling, social retfærdighed og et nyt vækstbegreb, der skal erstatte BNP som indikator på social og økonomisk udvikling, er fælles målsætninger for de to organisationers arbejde, og det fremgår desuden af blogindlæg på Al-

ternativets hjemmeside, at en del af partiets argumenter for at nedsætte arbejdstiden er inspireret af NEF's arbejde.

Hvor Alternativet ønsker en 30 timers arbejdsuge er NEF mere ambitiøse og arbejder ud fra en målsætning om på lang sigt at få gennemført en 21 timer lang arbejdsuge. Jeg finder det interessant at NEF bruger de skandinaviske samfund, herunder det danske, som eksempler på lande, hvor man allerede har reduceret arbejdstiden (sammenlignet med England arbejder danskerne i gennemsnit omkring fem timer mindre om ugen) uden at det har svækket samfundsøkonomien (Coote et al. 2010). Ifølge organisationen er det danske samfund, takket være ikke mindst vores flexicurity model, kombineret med lovgivning der fremmer ligestilling, herunder udvidede barselsmuligheder for mænd, mere rede til en omstilling til en kortere arbejdstidsuge end mange andre lande. Set i dette lys er det endog endnu mere interessant at se om den danske lønmodtager også kan se fornuften i en kortere arbejdsuge.

I min bestræbelse på at komme nærmere en besvarelse af dette spørgsmål, vil jeg i det følgende under fem delafsnit udfolde vigtigste argumenter for Alternativets forslag om at sænke arbejdstiden. Under hvert enkelt afsnit vil jeg diskutere i hvilken udstrækning Alternativets harmonere med mine informanternes livsformsspecifikke begreber om arbejdstid, fritid med videre.

5.2.2 Beskæftigelsesindsats gennem arbejdstidsnedsættelse

I dette første underafsnit forklarer jeg indledningsvist, hvordan omfordeling af arbejde ifølge Alternativet kan virke til fordel for såvel beskæftigede som borgere uden for arbejdsmarkedet.

Partiet mener ikke, at de pågående politiske bestræbelser på at skabe arbejdspladser (eksempelvis igennem ændringer i beskæftigelsesforhold for virksomheder, ændringer i incitamentsstrukturer

for ledige eller stimulering af privat forbrug) kan løse de problemer, der præger det danske arbejdsmarked i dag. Situationen i dag er den, at mange er overbebyrdet i deres arbejdsliv, mens andre helt er afskåret fra at arbejde (Alternativet,2015). Det er derfor nødvendigt at vi som samfund favner forestillingen om arbejdet som et gode, der skal fordeles ligeligt at hensyn til samfundets egalitet og sammenhængskraft. Med en samtidig udvikling mod stadig større teknologisk specialisering er en lang række arbejdspladser, ikke alene indenfor industrien, men tiltagende i flere fag, i fare for at blive overflødiggjort. Perspektiverne på jobskabelse i fremtiden vil som følge af generelle effektivitetsstigninger være radikalt anderledes fra i dag med udsigt til det der betegnes som job-løs vækst, altså økonomisk vækst uden tilsvarende jobskabelse (Fock og Olsen 2016).

Automatisering vil ifølge forskvinde Josefine Fock betyde tab af omkring en tredjedel af danske arbejdspladser frem mod år 2035. (Fock 2016)¹ Med en generel nedsættelse af arbejdstiden vil vi så at sige kunne frigøre arbejde som borgere udenfor arbejdsmarkedet med fordel kan varetage. En sænkning af arbejdstiden på bare 30 minutter vil ifølge Fock skabe tolv tusind jobs (Ibid.). Derfor er potentialet for at øge beskæftigelsen igennem en sænkning af arbejdsugen med syv timer ifølge Fock enormt.

Alternativet peger også på, at så mange som 430.000 danskere dagligt udviser alvorlige tegn på stress (Ibid.).² Ved at sænke arbejdstiden med syv timer ugentligt kan vi som samfund opnå en række besparelser på udgifter til arbejdsrelaterede sygdomme så-

---

¹Udtalelsen er hentet fra en artikel på internettidsskriftet Politico og i artiklen henviser Fock til to analyser foretaget af hhv. HK i samarbejde med Kraka og tænketanken Cevea, hvor det estimeres at der vil være mellem 800.000 og 875.000 færre stillinger om 20 år.

² Fock henviser i sit debatindlæg (Fock,2016) til tal fra Statens Institut for Folkesundhed.

som stress, der ifølge tal fra Stressforeningen udgør i omegnen af 14 mia. kr. årligt (Stressforeningen 2016).

Kombineret med en reduktion i udgifter til overførselsindkomster, som følge af at flere kommer i beskæftigelse, samt færre udgifter på områder som ældreplejen og børnepasning, hvor partiet forventer at den reducerede ugentlige arbejdstid vil give plads til at borgerne selv varetager flere af disse opgaver, er der ifølge partiet, som støtter sig op ad blandt andre økonomiprofessor Jesper Jespersen, gode muligheder for at imødekomme det formodede produktionsstab som forslaget kritikerne hæfter sig hårdt ved.

Som det fremgår knytter der sig til Alternativets forslag en række normative fordringer omkring ikke mindst det kollektive ansvar for at forbedre beskæftigelsen og afhjælpe stress. I det følgende vil jeg vise, hvordan disse fordringer passer med de arbejds- og fritidsbegreber som mine informanter strukturerer deres hverdag ud fra.

Fra Højrup ved vi, at det for den lønarbejderorienterede livsform burde give mening at søge kollektive løsninger på problemer omkring arbejdsforhold, da det er igennem monopoliseringen af arbejdskraften at denne gruppe søger at styrke sin forhandlingsposition overfor arbejdsgiveren. Vi ved desuden at det til en vis grad er det omvendte forhold, der gør sig gældende for den karrierebundne livsform. Hvor lønarbejderlivsformen ifølge Højrup må ”stå solidarisk sammen med kollegerne”, (Højrup, 1984:203) drejer det sig for den karrierebundne livsform ikke om at stille krav til virksomheden, men om at stille krav til sig selv. For den karrierebundne livsform er derfor egne evner, der afgør ens succes og man er selv ansvarlig, hvis man fejler.

På denne baggrund kunne man måske forvente en større forståelse for rationalet bag forslaget blandt de af mine informanter som jeg har kategoriseret som lønarbejderlivsformer. Det er vanske-

ligt at sige entydigt om mine blandingslivsformer burde abonnere på forestillingen om arbejde som et fordelingsgode, mens mine karrierebundne livsformer som udgangspunkt burde afvise ideen.

Som jeg vil demonstrere i det følgende, har min gennemgang af data ikke skuffet disse forventninger, om end det er værd at notere sig, at de af mine informanter, der som udgangspunkt sympatiserer med forslaget, alle anfører visse forbehold i forbindelse hermed.

Den ufaglærte fabriksgulvsarbejder Søren, der i analysedel 1 blev kategoriseret som bærer er lønarbejderlivsformen, gik selv arbejdsløs i en periode forud for sin ansættelse på Fabrikken. Sørens egne oplevelser med arbejdsløshed har gjort ham bekendt med de udfordringer, som er forbundet med arbejdsløshed og Søren udtrykker i interviewet sympati for dem som står udenfor arbejdsmarkedet. Selvom Søren principielt bifalder en vis omfordeling af arbejdet, mener han imidlertid også, at en vigtig årsag til at mange i dag går uden arbejde er, at de stiller for store krav til en ansættelse:

Selvom folk er arbejdsløse og ikke har nogen penge, så er der nogle jobs de ikke gider at tage. [...] Hvis man sænker forventningerne skal man da nok få noget at rive i. Så jeg tror der er arbejde nok til alle, hvis man da ikke lige har noget man går og døjer med (Søren:20).

Maskinmester- og værkstedslærlingen Magnus, ligeledes bærer af lønarbejderlivsformen, er som udgangspunkt ikke tilhænger af at forsøge at hjælpe beskæftigelsen på vej gennem nedsat arbejdstid. Magnus' beskriver sig selv som en dedikeret arbejder og forklarer at han aldrig har haft problemer med at finde arbejde. Magnus' filosofi er at man må gøre sig nyttig for at komme i arbejde og han forklarer i interviewet blandt andet at "det handler om at skabe sin egen succes." (Magnus:16) Som vi skal se i et af de kommende afsnit, opblødes denne holdning imidlertid en smule for Magnus' vedkommende, da han bekræfter at han under bestemte omstændigheder gerne

gik ned i arbejdstid, hvis det kunne sikre beskæftigelsen for en kollega.

De øvrige lønarbejderlivsformer, socialrådgiverne Jeannette og Louise, er positivt stemte for ideen. Jeanette oplever det som en særdeles positiv udvikling at flere unge mødre i dag vælger at gå på deltid. Jeanette tror og håber det er en tendens, der vil fortsætte og hun mener at samfundet er bedst tjent med, hvis vi i højere grad passer vores børn selv. Hvis det til og med kan hjælpe på beskæftigelsen igennem en omfordeling af det overskydende arbejde, ville det ifølge Jeanette kun være en positiv sideeffekt. Som vi skal se i analysens næste afsnit er det imidlertid mindre klart om Jeanette selv ville gå ned i tid for at skubbe på denne udvikling.

Som forventet er de af informanter som jeg har kategoriseret som bærere af den karrierebundne livsform ikke overbeviste af argumentet om at øge beskæftigelsen gennem nedsat arbejdstid (med bogføringschefen Thomas som en mulig undtagelse). Salgschefen Jesper kan ikke se logikken i forslaget og mener at det i stedet er skattelettelser der behov for, så de danske virksomheder kan blive mere konkurrencedygtige og skabe de arbejdspladser som vi kommer til at mangle i fremtiden (Jesper:17-20). For nuværende er Jesper desuden af den opfattelse at der er masser af arbejde at få, men for få som er villige til at tage det. Jesper mener at de arbejdsløse er forvante og burde tage de jobs som findes (Jesper:12).

Denne opfattelse deler den ingeniørstuderende Peter (karrierebunden livsform) delvist. Peter anerkender at der ikke er arbejde til alle, men påpeger at flere ville kunne komme i ansættelse, hvis de var mere motiveret for det (Peter:25). Peter har ifølge ham selv heller aldrig haft vanskeligt ved at finde arbejde, netop fordi han ikke har været ”kræsen” som han forklarer.

Chefen for fabrikken, Hans, har ligesom Jesper en meget klar holdning til spørgsmålet om, hvorvidt man bør søge at øge beskæf-

tigelsen gennem en sænkning af arbejdstiden. Ifølge Hans vil det ligefrem være skadeligt for produktiviteten på arbejdspladsen, hvis flere ansatte skulle dele det samme antal timer. Hans forklarer at medarbejdere som ikke arbejder under en vis travlhed tenderer til at blive direkte dovne (Hans:18).

Lidt uventet måske udtrykker en af mine karrierebundne informanter, bogføringschefen på Fabrikken, Thomas, begejstring for forslaget. Faktisk beskriver Thomas en sænkning af arbejdstiden som en ”fantastisk ide” (Thomas:12) og forklarer under interviewet indgående om de potentialer for produktivetsforbedringer som ideen rummer. (Thomas:11-12) Ifølge Thomas vil kortere arbejdstid blandt andet muliggøre skifteholdsarbejde som vil øge produktiviteten og i tilgift skabe flere arbejdspladser. Derudover ville man ved at sænke arbejdstiden kunne give mere plads til arbejdernes individuelle præferencer i forhold til for eksempel mødetid. Thomas selv er udpræget B-menneske og har altid foretrukket at lægge sin arbejdstid senere på dagen eller om aftenen. Selvom Thomas altså klart tilslutter sig forslaget er han dog meget skeptisk omkring udsigten til selv at skulle arbejde mindre. De omfattende ansvarsområder på fabrikken er for nuværende en forhindring for dette.

Den omvendte forestilling, at nedsat arbejdstid potentielt kan virke hæmmende på arbejdsmorale på en arbejdsplads, som direktøren Hans gav udtryk for ovenfor, deler han med souschefen på den offentlige virksomhed Ulla. Til trods for at Ulla optræder i materialet i kraft af hendes rolle som leder på den offentlige virksomhed, og således ifølge Holm og Jæger sandsynligvis, med forbehold for køn og uddannelsesmæssig baggrund, burde kategoriseres som bærer af den karrierebundne, har jeg som beskrevet i analyse del 1, valgt at kategorisere Ulla som bærer af en blandingslivsform. Selvom Ulla sympatiserer med ideen, og sågar gerne selv gik ned i tid, hvis det kunne øge beskæftigelsen, så er denne løsning ikke hen-

sigtsmæssig i forhold behovene på Ullas arbejdsplads som hun forklarer under interviewet.

Hvis der ikke er nok at lave på en arbejdsplads så bliver man sløv. Hvis vi bare proppede ti behandlere mere ind her, og de havde tre sager hver, så gik der for meget kaffe i den for så blev vi for sløve... det her med at være overnormeret det duer heller ikke (Ulla:23).

De øvrige af mine informanter som jeg har valgt at betegne som bærere af blandingslivsformer, henholdsvis socialrådgiverne Irene og Kim, samt sekretæren fra den offentlige virksomhed, deler alle den holdning at nedsat arbejdstid, hverken er vejen til øget beskæftigelse eller reduceret stress. Irene og Kim, der begge ser arbejdet som vigtige kilder til selvrealisering, betoner i stedet vigtigheden af bedre ledelse samt især mere arbejdstidsfleksibilitet. Disse pointer gentages flere gange i mit materiale, også af øvrige af mine informanter.

Også Dorte, der lægger stor vægt på at kunne udfolde sig i sit arbejdsliv, bifalder en udvikling med større arbejdstidsfleksibilitet på de danske arbejdspladser. Dorte mener dog også at den danske arbejdsstyrke bør vise sig fleksible og sender i den forbindelse en hilsen til fagforeningerne, som hun mener bør være bedre til at tilskynde de arbejdsløse til at tage imod de jobs, der trods alt findes. Om sit syn på danskernes arbejdsmentalitet forklarer Dorte:

Der er for mange, der ikke ser mulighederne i at flytte sig. Vi vil meget gerne have en fast stilling, med en fast arbejdstid, fast ferie, med en god løn, og så vil vi gerne kunne komme og gå som det passer os. Det har jeg det sådan: Det er også en oplevelse [ed. at tage imod en stilling selvom alle disse krav ikke nødvendigvis kan opfyldes]. Det giver dig noget når du kommer ud og se noget nyt og møder nogle nye mennesker (Dorte:36).

Det fremgår af den foreløbige analyse at der blandt mine informanter er en meget beskedent opbakning til at ideen om at øge beskæftigelsen gennem en sænkning af arbejdstiden. Som det vil fremgå af følgende, kan vi tillige se at der blandt mine informanter og på tværs af livsformer heller ikke er opbakning til at søge at nedsætte arbejdstiden som et middel til at afhjælpe den megen stress som Alternativet hævder skulle præge det danske arbejdsmarked.

De af mine informanter der i interviewsne specifikt forholder sig stress på arbejdspladsen, synes enten at dele den opfattelse, at det i vid udstrækning er den enkeltes eget ansvar at forebygge stress. Alternativt peger mine informanter på lederen på arbejdspladsen som den hovedansvarlige for at afhjælpe stress. Lønarbejderlivsformen Magnus, der efter eget udsagn arbejder op mod 70 timer om ugen forklarer at "[...]man må jo bare planlægge sin tid- hvis man vil undgå at blive stresset" (Magnus:5), mens lønarbejderlivsformen Louise henviser til at det er hendes leders opgave at bistå hende med planlægning af arbejdstiden så hun ikke bliver overvældet af arbejdsbyrden:

Det er min leders ansvar at hjælpe mig med at administrere min arbejdstid hensigtsmæssigt i forhold til opgavernes omfang og mine kvalifikationer (Fokusgruppe: 44).

Blandt mine karrierebundne livsformer er det alene Thomas, bogføringschefen, der kan se det gavnlige ved nedsat arbejdstid i forhold til at komme stress til livs. Men vigtigere endnu er det ifølge Thomas at virksomhedsledere, ham selv inklusiv, bliver bedre til at planlægge produktionen, så der ikke opstår uventede overraskelser. (Thomas:4). Ifølge Thomas er der nemlig større sandsynlighed for at komme til at lide under stress, hvis den enkelte medarbejder oplever at arbejdsopgaverne ikke er tilstrækkeligt klart formuleret.

Thomas kender det fra sig selv: ”Når der kommer for mange grader af usikkerhed, så kommer drømmene [ed. stressdrømmene]” (Thomas:11). Så selvom Thomas kan se det positive i at sænke arbejdstiden, mener han dog ikke at der er tilstrækkeligt i forhold til at komme stress til livs.

Salgschefen Jesper er langt mere kategorisk. Ifølge Jesper overdrives betydningen af stress på arbejdspladsen. (Kilde) Mange mennesker er ifølge Jesper snarere ugidelige eller umotiverede end egentligt stressede. Hvor nogen således taler om at stress er blevet en folkesygdom er Jesper af den opfattelse at der snarere er tale om en ”folkeundskyldning” (Jesper:23). Jesper er i øvrigt helt på linje med chefen Hans i dette spørgsmål. Ifølge Hans bærer individet selv ansvaret for hvordan hans liv arter sig. Og hvad end man oplever arbejdsløshed eller stress er man ikke et offer. Det er ifølge Hans en livslektie som de fleste gerne skulle tilegne sig tidligt i deres voksenliv: ”Når man kommer i tyverne holder man op med at give sine forældre skylden. Det er dit eget ansvar” (Hans: 7).

Opsummerende kan man sige om Alternativets plan for at øge beskæftigelsen og reducere stress blandt de beskæftigede gennem arbejdstidsnedsættelse, at der blandt livsformerne i mit materiale kan spores en vis tilslutning til ideen. Den overvejende del af mine informanter er dog som udgangspunkt ikke positivt indstillet overfor forslaget, og for flere af mine informanters vedkommende gælder det endvidere, at de opfatter forslaget som kontraproduktivt til formålet. Ifølge Højrup gælder det for lønarbejderlivsformen, at en forbedret udnyttelse af de i samfundet eksisterende mulighedsbetingelser ofte vil være forbundet med en orientering mod fællesskabet. Uden dog at forfalde til naiv empirisme og forudsætte kollegial solidaritet som en selvfølgelighed blandt bestemte arbejdsmarkedsgrupper kan man alligevel notere sig at forestillingen om arbejdet

som et fælles gode fortrinsvis giver genklang blandt lønarbejderlivsformerne i mit materialer.

De teoretiske betragtninger omkring lønarbejderlivsformernes mulighedsbetingelser, herunder muligheden for at stå solidarisk sammen med sine kolleger bæres nu videre til næste afsnit, hvor jeg redegør for i hvilken udstrækning mine informanter ville være indstillet på at gå ned i arbejdstid for at sikre en kollegas beskæftigelse.

Et par metodenoter skal bringes i erindring i den forbindelse. Da flere af mine informanter tidligt i interviewet gav udtryk for at de havde endog meget vanskeligt ved at se deres arbejdsdag afkortet, blev dette tema nedprioriteret under interviewforløbene med disse informanter. Derfor er der en begrænsning i antallet af informanter som besvarer dette spørgsmål direkte.

Da spørgsmålet kan betragtes som sensitivt og selvom jeg med den valgte strategi for empiriindsamlingen havde sat ud for om muligt at overskride såvel mine informanters som mine fordomme, kan det ikke udelukkes, at mine informanter i deres besvarelser af netop dette spørgsmål, under påvirkning af en eller flere forforståelser omkring situationen eller omkring mig som interviewer, har følt sig ansporet til at svare i uoverensstemmelse med sin overbevisning.

5.2.3 Solidaritet med de arbejdsløse

I dette afsnit indleder jeg med at redegøre for Alternativets argument omkring behovet for at de som er i beskæftigelse udviser solidaritet med de arbejdsløse ved at afstå en del af deres arbejdstid til dem.

I Alternativet er man overbevist om at arbejde er velgørende og arbejdsløshed omvendt er potentielt skadeligt for vores velfærd (Alternativet 2015:25). Selvværd og tilfredsstillelse er vigtige aspekter af arbejdslivet og da vi ved at nedsætte arbejdstiden ifølge partiet

kan få flere ind på arbejdsmarkedet, vil langt færre borgere føle sig udenfor fællesskabet. Derved kan vi ”undgå en masse menneskelige katastrofer” som forkvind Josefine Fock formulerer det (Fock 2015).

Alternativet vil gøre en mere ligelig fordeling af arbejdet til en politisk prioritet i bestræbelserne på at opnå sociale retfærdighed, men successen for Alternativets politik på området synes i vid udstrækning at afhænge, at der kan opdyrkes en solidaritetsfølelse i blandt de beskæftigede med dem, som står udenfor arbejdsmarkedet. Solidariteten skal ydermere være tilstrækkeligt stærk til at kunne få de beskæftigede til at såvel at gå ned i tid som at acceptere et stop for fremtidige lønstigninger, og dermed en reduktion i løn relativt til den normale lønudvikling.

Syv af informanterne i mit materiale forholder sig eksplicit til spørgsmålet om, hvorvidt de ville være villige til at gå ned i arbejdstid for at sikre en kollegas beskæftigelse. Disse informanter tæller foruden de lønarbejderorienterede livsformer Magnus og Søren fra Fabrikken, samt socialrådgiverne Jeanette og Louise, (ligeledes lønarbejderorienterede) også de øvrige socialrådgivere Irene, Kim samt souschefen Ulla (alle tre bærere af blandingslivsformer). I blandt de karrierebundne informanter er det alene den ingeniørstuderende deltidsarbejder på Fabrikken, Peter, der forholder sig til spørgsmålet. I det følgende vil jeg redegøre for mine informanters svar.

Lønarbejderlivsformen Magnus svarer i første omgang ganske kontant på spørgsmålet om, hvorvidt han ville ofre en del af sin arbejdstid for en sikre en kollega s beskæftigelse:

Det kommer kraftedeme an på hvem det er og hvad mit forhold er til ham. (Magnus:12)

Som udgangspunkt er Magnus dog ikke videre begejstret ved tanken. Som han forklarer:

Det kan jo ikke være mit problem, at folk er arbejdsløse, for jeg har aldrig haft et problem med at finde et arbejde. Der er jeg jo nok bare et egoistisk røvhul” (Ibid.).

Adspurgt om Magnus ville være villig til at gå ned i tid for at redde en kollegas job, svarer Magnus imidlertid, at han under bestemte omstændigheder, eksempelvis hvis der var tale om en ældre kollega som ikke kunne finde anden beskæftigelse, ville overveje ideen. Hvad angår kollegaen Søren som eksempel, svarer Magnus dog afvisende: ”Nej det ville jeg ikke. Søren er ung, han kan sagtens finde et andet job” (Magnus: 16).

Søren selv, der forklarer at hans position i virksomheden vil bevirke at han bliver den første til at miste sit job, hvis der bliver behov for at skære i ansættelserne på Fabrikken, er indledningsvist også betænkelig ved ideen. Direkte adspurgt svarer Søren tøvende: ”Det er et svar som jeg gerne vil give og så er der det svar som nok er mere realistisk” (Søren:23). Søren pointerer imidlertid at hans stillingtagen vil afhænge af den konkrete situation, herunder om der er tale om en person som Søren har et godt forhold til, i tilfælde af hvilket, Søren formentlig være med lydhor overfor ideen (Søren: 24).

Som det fremgår af specialets metodeafsnit kan omstændighederne omkring udførelsen af fokusgruppeinterviewet have spillet en rolle i forhold til informanternes formodede tilbøjelighed til udtale sig frit i et spørgsmål som dette, vedrørende kollegial solidaritet. At ingen af de informanter der deltog i fokusgruppen svarer således entydigt spørgsmålet. Til gengæld udtrykker alle fire informanter velvillighed til i højere grad at indrette deres arbejdstid efter

andre kollegers særlige behov, men ingen af de fire bekræfter altså at de frivilligt ville gå ned i tid.

For de øvrige informanter, der forholder sig til spørgsmålets vedkommende, gælder det for souschefen Ulla (blandingslivsform) at hun principielt gerne bragte det offer, men ikke finder hendes forholdene på hendes arbejdsplads er oplagte til ideen. For Peter (karrierebunden livsform), der bekræfter at han ville gå ned i tid for at redde en kollegas stilling, forudsættes dette af at der skulle være tale om en tæt kollega og Peter forklarer at han formentlig kun ville acceptere en lille reduktion i arbejdstid (Peter:16).

Den foreløbige analyse har vist os, at Alternativets argument om at sænke arbejdstiden og igennem omfordeling af arbejdet øge beskæftigelsen samt reducere stress, rummer nogle specifikke fordringer til den beskæftigede del af arbejdsstyrken, herunder en høj grad af solidaritet med såvel kolleger som arbejdsløse. Analysen har endvidere vist, at der er kan spores en begrænset tilslutning til rationalerne bag Alternativets forslag, fortrinsvis i blandt de af mine informanter som jeg har valgt at betegne som bærere af den lønarbejderorienterede livsform og som for enkelte vedkommendes tilfælde giver positivt tilsagn i spørgsmålet om, hvorvidt de ville ofre en del af deres arbejdstid for en kollegas skyld. Disse tilsagn er imidlertid omfattet af en række forhold, herunder og især, den personlige relation mellem informanten og den pågældende kollega.

Foruden øget beskæftigelse og reduceret stress, er Alternativets forslag om at sænke arbejdstiden forbundet med en række forestillinger om, hvad der udgør det gode liv, samt hvordan forudsætningerne for at realisere dette, er tæt forbundet med vores arbejdstid. I det følgende afsnit skal vi se på, hvordan nedsat arbejdstid og livskvalitet hænger sammen i Alternativets forslag, og derpå, hvordan dette harmonerer med mine informanters (livsformsspecifikke) forestillinger om samme.

5.2.4 Livskvalitet

I dette afsnit fremlægger jeg først det argument for Alternativets ønske om at sænke den generelle arbejdstid, der omandler forholdet mellem arbejdstid og livskvalitet. Partiet ønsker som nævnt at give samfundets lønmodtagere mulighed for at øge fokus på de nære relationer og den livskvalitet som kan opnås uden for arbejdssfæren.

At livskvalitet eller velfærd ikke kan sidestilles med økonomisk vækst er en central tese for Alternativet (Alternativet 2015: 27). Udviklingen i økonomien er ifølge partiet en ringe indikator på udviklingen i borgernes velfærd og derfor er forstillingen om at vi i fremtiden skal arbejde mere for at sikre velfærden, som det udlægges blandt flere af de danske partier, heller ikke realistisk (Fock 2015).

I stedet bør vi fokusere på, hvordan denne velfærd og livskvalitet kan opnås gennem en reduktion i arbejdstiden. Som Josephine Fock pointerer, kan man ikke øge borgernes livskvalitet ”ved at løbe hurtigere og hurtigere i hamsterhjulet, men tværtimod ved at have mere tid og mere kvalitetstid med venner og familie” (Fock 2015). En reduktion i arbejdstiden hos den beskæftigede del af befolkningen, vil med fordel kunne konverteres til investeringer i de ting, som ifølge partiet virkelig betyder noget for den enkelte. En anden af partiets ordførere Niko Grünfeldt, forklarer det på følgende måde

Folk vil få mere tid til at være sammen med familien og mere tid til at gå op i de personlige og nære ting. Det, der for alvor giver livet mening [...] det vil øge livskvaliteten (Grünfeldt 2015).

I tilgift vil øget fritid muliggøre besparelser i udgifter til offentlige services ud fra en forventning om at vi selv, de beskæftigede, i højere grad vil ønske at varetage en række af de opgaver som i dag er udliciteret til offentlige eller private virksomheder, såsom børnepasning ældrepleje med mere. Dertil hersker der hos Alternativet en forhåbning om, at en reduktion af arbejdstiden vil kunne veksles til et større samfundsmæssigt engagement hos de borgere der som konsekvens af et presset arbejdsliv afstår fra at engagere sig politisk og i lokalmiljøet (Alternativet, 2015B).

Teoretisk set burde udsigten til mere fritid alene appellere til de af mine informanter som jeg har kategoriseret som lønarbejderlivsformer, og i mindre udstrækning måske mine blandingslivsformer. Mine karrierebundne livsformer burde derimod slet ikke være interesseret i reduceret arbejdstid. Analysen af mine informanternes viser da også, at der blandt lønarbejderlivsformerne er en vis interesse i at arbejde mindre, men analysen viser desuden at eventuelle økonomiske implikationer af nedsat arbejdstid ville være afgørende for tilslutningen til forslaget blandt mine lønarbejdere – en vigtig pointe, som jeg også vender tilbage i næste analysens afsnit, der omhandler forbrug.

Alle mine informanter blev i interviewenes indledningsvist bedt om at redegøre for forløbet omkring en almindelig arbejdsdag samt fortælle om deres tilfredshed med den måde, som de hver især har valgt at strukturere hverdagen på. Det er værd at notere sig at ingen af mine informanter som udgangspunkt udtrykte ønske om at opnå større selvbestemmelse i forhold til struktureringen af deres tid. Med to undtagelser, som vil blive behandlet nedenfor, beretter ingen af mine informanter om at de med deres specifikke hverdagsstrukturering oplever at have for lidt tid til de ting, ”der virkelig betyder noget”. Tværtimod udtrykker stort set alle mine informan-

ter udpræget tilfredshed med indretningen af deres arbejdsliv relativt til andre aspekter af tilværelsen.

Et meget interessant perspektiv på sammenhængen mellem arbejdstid og livskvalitet i den udlægning vi blandt andet finder hos Alternativets ordfører, fremføres af direktøren på Fabrikken, Hans. Hans kan for så vidt godt tilslutte sig Alternativets bekymringer for, hvordan de nære relationer undertiden kan lide under vores bestræbelser på at klare os godt både på og udenfor arbejdsmarkedet.

For Hans ligger løsningen dog ikke i mindre arbejdstid, snarere tværtimod. Ifølge Hans er årsagen til at mange af os udvikler stress og forsømmer de nære relationer vores manglende evne til at sætte grænser for os selv. Hans mener at især kvinderne i samfundet ”påtager sig for meget” (Hans:39) og udviklingen er kun blevet værre som konsekvens af den udbredte brug af sociale medier, der ifølge direktøren har overtaget store dele af vores tilværelse. Ifølge Hans er meget stress noget ”selvvalgt pineri” (Hans:25), der opstår fordi vi konstant ønsker at fremstå som attråværdige ikke mindst overfor vores digitale bekendtskaber.

Løsningen er ifølge Hans at vi tilbringer mere tid på arbejdspladsen, og at kvaliteten af den tid vi tilbringer her forbedres, blandt andet ved forbud mod brugen af sociale medier (Hans:27). Med en længere arbejdsdag kunne man ifølge Hans indføre flere pauser, der med fordel kunne bruges på at samtaler kolleger imellem og her søge at opnå noget af den nærhed i relationerne som vores pressede hverdag for nuværende forhindrer os i. Det er måske ikke overraskende at direktøren for Fabrikken er den eneste af mine informanter, der ser øget arbejdstid som et middel mod stress.

Hvor Alternativet ønsker at frigøre os fra arbejdet og give os tid til at leve livet udenfor arbejdspladsen, er der talrige eksempler i mit materiale på udsagn, der understreger betydningen for mine informanter af et succesfuldt arbejdsliv for tilværelsen som helhed.

Blandt mine karrierebundne informanter kan nævnes salgsschefen Jesper, for hvem det er afgørende at have tid til at løse sine arbejdsopgaver tilfredsstillende:

Hvis jeg gik ned i tid ville jeg ikke kunne løse mine arbejdsopgaver tilfredsstillende. Og så ville jeg ikke være glad når jeg gik hjem fra arbejde (Jesper: 18-19).

Jesper er heller ikke bekymret for at hans lange arbejdsdage skulle have en negativ effekt på familielivet: ’

Lige nu løser jeg mine arbejdsopgaver og familielivet fungerer, så hvorfor skulle jeg det? [ed. ønske sig mere tid til sin familie] (Jesper:4).

Heller ikke bogføringschefen Thomas, der forventer at stifte familie indenfor de næste par år, forudser problemer i forhold til både at varetage et krævende arbejdsliv samt tilgodese sin kommende families behov. Med den rette planlægning og såfremt hans kæreste er indforstået, forestiller Thomas sig at han også fremadrettet vil kunne arbejde ligeså mange timer som han gør nu (Thomas:16-17).

For blandingslivsformerne i mit materiales vedkommende er det alene socialrådgiveren Kim, der forklarer om at have oplevet at tiden ikke slog til og at familien blev forfordelt over arbejdet. Som det vil blive uddybet nedenfor ser Kim dog ikke nedsat arbejdstid som vejen frem. Socialrådgiveren Irene finder jeg desuden interessant at fremhæve under dette tema, da hun som single og uden børn ofte oplever at skulle udvise ekstra fleksibilitet særligt overfor kollegaer med små børn. Irene fortæller at hun oplever det som ”vildt provokerende” (Fokusgruppe:20) når der i debatten – og på arbejdspladsen - hele tiden tages særhensyn til børnefamilierne:

Så har jeg røven bagud [...] fordi jeg tilfældigvis ikke har fået de børn, der giver mig de rettigheder [...] Så løfter jeg hele vejen igennem [...] Ferie i ydermånederne og du kan i øvrigt ikke gå på nedsat tid fordi vi er nogle, der har truffet nogle andre valg og livet har tildelt nogle andre kort [...] Så 'løft lige byrden' (Fokusgruppe:40).

At Irene ikke er gift eller har børn er naturligvis ikke ensbetydende med at hun ikke har nære relationer som hun værdsætter højt og ønsker at pleje. Men Irene har som udgangspunkt intet ønske om at arbejde mindre og hvis udviklingen bliver som Alternativet ønsker og ikke mindst familiefædre skal til at drosle ned på deres arbejdstid for at gå mere hjemme, hvor stiller det så Irene og andre livsformer som hendes?

Sekretæren Dorte, også kategoriseret som blandingslivsform, ønsker sig heller ikke mere fritid. Dorte fortæller, at hun i forvejen holder seks ugers ferie om året og synes at det er rigeligt. Hvis Dorte eksempelvis skulle tilbringe mere tid med sine vennerne, ville det for det første kræve at de også havde fri, men selv da er Dorte ikke sikker på, at det ville kunne stille hende tilfreds:

[...]jeg tror bare ikke at jeg ville få de samme input i min fritid. [...] Jeg har sorteret venner fra fordi de ikke gav mig nok (Dorte:26).

Afdelingslederen Ulla, der ligesom Dorte har voksne børn, afviser også ideen om at arbejde mindre. Ulla forklarer at selvom det kunne være "skönt med mere fritid" (Ulla:11), så er det også et spørgsmål om at kunne finansiere sådanne skønne fritidsaktiviteter. For eksempel ville Ulla gerne stå mere på ski, men som hun selv siger: "det koster jo også penge." (Ulla:14) Det er et oplagt problem for Alternativets vision om at frigøre lønmodtageren til at søge livskvaliteten udenfor arbejdslivet, hvis samme lønmodtages foretrukne fritidsaktiviteter for eksempel omfatter forbrug i et omfang, der betinger

en fuldtidsindkomst. Forbrugsmulighedernes betydning for de enkelte livsformers perspektiver på udsigten til nedsat arbejdstid, vender jeg tilbage til senere i analysen.

Teoretisk set burde lønarbejderlivsformerne i mit materiale være mest positivt indstillet ved udsigten til at opnå mere fritid. Det fremgår da også af materialet at både Magnus og Søren kunne overtales til at arbejde mindre, forudsat at de kunne bibeholde deres nuværende indtægt (Søren:16), (Magnus:4). Dette er som nævnt også hensigten med Alternativets forslag. Men hvor Søren i forvejen kun arbejder 30 timer om ugen, så arbejder Magnus som bekendt helt op mod 70 timer om ugen. Dette er af betydning for en vurdering af udsigterne for Alternativets forslag.

I Magnus tilfælde kan det således være svært at forestille sig, hvordan de praktiske forhold omkring en arbejdstidsnedsættelse skulle kunne arrangeres således at Magnus fortsat skulle modtage kompensation for den tid han ønsker at arbejde (for nuværende ca. 70 timer ugentligt) mod kun at arbejde 30 timer ugentligt. Selvom Alternativet ønsker at den 30 timers arbejdsuge skal være så fleksibel som muligt er det svært at se, hvordan Magnus, der er i analyse-del 1 blev beskrevet som nært beslægtet med morakkeren, skulle kunne sikre sine fremtidige forbrugsmuligheder med en 30 timers arbejdsuge.

Desuden forklarer Magnus, at hans motivation for at blive i sit job i IKEA, til trods for at han i forvejen har såvel skole- som praktikophold at koncentrere sig om, er hans gode forhold til sine kolleger. Da Magnus vægter det sociale sammenhold på arbejdspladsen højt, kan man tale om at Magnus' pleje af sine relationer er tæt knyttet til hans arbejde, hvilket vanskeliggør forestillingen om at Magnus ved at arbejde mindre skulle få mere tid til sine øvrige relationer.

For de to sidste lønarbejdere, Jeanette og Louise, om hvem ved vi fra analysedel 1 at det er familien, der er omdrejningspunktet for måden, hvorpå de strukturerer deres hverdag, er udsigten til nedsat arbejdstid forbundet med en vis ambivalens. Jeanette, hvis store børn er ikke længere i samme grad lægger beslag på hendes tid som tidligere, beskriver det som en "luksus at kunne kaste tid efter arbejdet." (Fokusgruppe:3) Men selvom Jeanette, som vi så det ovenfor, bifalder at flere kvinder går på deltid for at være sammen med deres børn, er hun ikke (længere) selv interesseret i at arbejde mindre.

Lønarbejderen Louise kæmper, som det allerede er blevet udlagt, undertiden med samvittighedsnag over sin søns lange dage i daginstitution. Louise forklarer:

Alle hans [Louises søn] bedste timer foregår ude i en skov i et eller andet kaos sammen med nogle tilfældige voksne. Jeg ville da gerne have noget mere tid sammen med min dreng. Altså hver anden dag fri ville da være rigtigt fedt (Fokusgruppe:27)

Alligevel vægrer Louise ved tanken om de nærmere omstændigheder bag en korter arbejdsuge:

Men det hænger ikke sammen [ed. økonomisk] . Altså jeg har jo heller ikke lyst til a bo på landet (Ibid.).

Selvom Louise "i en ideel verden" (Fokusgruppe:11) kun arbejdede hver anden dag, så er Louise dels usikker på, om hun kunne opnå den samme tilfredsstillelse ved at gå hjemme, som hun får fra sit job (Fokusgruppe:11), og vigtigere endnu, Louise ønsker ikke at gå på kompromis med de levestandarder hun hidtil har opnået. Som det også blev fremhævet i analysedel 1 har Louise købt et hus sammen med sin mand, udgifterne til hvilke forudsætter to fulde arbejdsuge og den indtægt der følger med.

Hvad angår Alternativets forhåbning om at de beskæftigede, når først befriet fra arbejdets åg, ville konvertere deres ny vundne fritid til samfundsnyttige aktiviteter som børnepasning og ældrepleje er der ikke meget opmuntring at hente i min analyse. Heller ikke forventningen om at samfundsengagementet lurer under overfladen hos de hårdt pressede danske arbejdere, og at dette vil blomstre når blot vi får tiden til det, skal man på baggrund af denne analyse gøre sig de store forhåbninger om.

Den eneste af mine informanter, der fortæller om, hvordan arbejdslivet er kommet i vejen for sådanne engagementer er bogføringschefen, bærer af den karrierebundne livsform. Thomas var tidligere politisk aktiv på venstrefløjen og deltog ofte i debatarrangementer og politiske møder (Thomas: 5; 6). Thomas fortæller at en af årsagerne til at han droslede sit politiske engagement ned, var at hans ansvarsområder på Fabrikken tiltagende udvidede sig (Thomas har på genuin karrierebunden livsformsfacon arbejdet sig op fra en stilling på fabriksgulvet til nu at være involveret i samtlige aspekter af produktionen.) Når Thomas i dag drømmer om en tilværelse med lidt mere tid, er det imidlertid ikke i første omgang fordi han ønsker sig tilbage til politik. Derimod ville Thomas, såfremt han havde en enkelt time mere til sig selv om ugen, formentlig bruge den foran computeren eller fjernsynet.

Som det allerede er blevet nævnt udtrykker samtlige informanter en høj grad af tilfredshed med måden som de strukturerer deres hverdag på. Den overvejende del af mine informanter synes som udgangspunkt ikke at abonnerer på forestillingen om at nedsat arbejdstid vil kunne højne livskvaliteten og i de tilfælde hvor mine informanter udtrykker sådanne opfattelser, er disse til stadighed omfattet af forbehold, ikke mindst betydningen af den økonomiske påvirkning på informanternes tilværelse.

Da forslaget teoretisk set bør appellere mest til lønarbejderlivsforme og da dennes perspektiver på arbejdstid er særligt tæt knyttet til forbrugsmuligheder, hvad der også fremgår af teorien, må betydningen af privatforbruget spille en vigtig rolle i forhold til at vurdere udsigterne til en generel arbejdstidsnedsættelse. Hvad end det så drejer sig om at have råd til at kunne deltage i aktiviteter med vennerne (Magnus: 8), eller om lønindtægten skal muliggøre realiseringen af de materielle forhold på den bedst mulige geografiske placering. Det handler følgende afsnit om.

5.2.5 Forbrug

Et helt centralt fokusområde for Alternativets politik er klimaudviklingen, herunder betydningen af den eksorbitante forbrugskultur, der præger særligt de vestlige demokratier. Her spiller arbejdstiden helt naturligt ind, da en reduktion i arbejdstid vil udløse en reduktion i indtægt som følgelig bør føre til en reduktion i forbrug. I dette afsnit præsenterer jeg først dette argument, hvorefter jeg diskuterer mine lønarbejderlivsformsorienterede informanter syn på samme.

Det er to årsager til at jeg i det følgende alene udlægger udsagnene fra de af mine informanter som jeg har valgt at kategorisere som bærere af lønarbejderlivsformen. For det første er lønarbejderlivsformen den livsform som Alternativets forslag teoretisk set burde have størst appel hos. Det har den foreløbig analyse også bekræftet. Derfor er det mest interessant at se på, hvordan mine lønarbejderlivsformer ser på en potentiel reduktion i forbrugsmuligheder. For det andet er datasættet på dette område mangelfuldt. De af mine livsformer, der som udgangspunkt forholdt sig kritisk eller afvisende overfor perspektiverne i nedsat arbejdstid, taler i interviewsne heller ikke meget om sammenhængen mellem arbejdstid og

forbrug. Det skyldes som det er blevet slået fast adskillige gange, at arbejdet for disse informanter er andet og mere end et middel til en indtægt. Det kan ikke udelukkes, at mine karriebundne- og i mindre grad måske mine blandingslivsformer, ville kunne indstille sig på at reducere deres privatforbrug, netop fordi det i vid udstrækning er arbejdet i sig selv, der motiverer deres arbejdsindsats. Dette forbliver dog desværre ren spekulation på grund af datamaterialets begrænsninger.

Alternativets miljøpolitik er ambitiøs og partiet arbejder ud fra en målsætning om at skubbe på en grøn omstilling mod et samfund med 100 procent økologisk fødevareproduktion, 100 pct. vedvarende energi i produktionen og en radikal omprioritering af erhvervsstøtten, som partiet ønsker at rette alene mod bæredygtige virksomheder (Alternativet, 2015:8;27). Vi er ifølge partiet i færd med at undergrave vilkårene for vores egen overlevelse på kloden, og særligt vores forbrugsvaner udgør en reel trussel mod en bæredygtig fremtid.

En reduktion af arbejdstiden spiller ifølge partiet en vigtig rolle i bestræbelserne på at håndtere klimaudfordringerne, da mindre arbejdstid betyder færre midler til forbrug (Fock 2015). Med en nedsættelse af arbejdstiden får vi som forbrugere anderledes muligheder for at indrette vores tilværelse på en måde der i højere grad er præget af respekt for naturen. (Ibid.) Med mere tid kan vi desuden komme langt i bestræbelsen på at begrænse brugen af bekvemmelighedsløsninger, for eksempel i forhold til indkøb af færdigt producerede madvarer, som vi qua en presset hverdag er forfaldne til at benytte os af. Det er eksempelvis, ifølge partiet, oplagt at se på, hvordan øget tid kan vil kunne begrænse brugen af industrielt fremstillede fødevarer, hvis effekt på klimaet i de senere år, samt på vores helbred, har vist sig at være endog særligt skadeligt (Alternativet 2015: 14).

En reduktion i privatforbruget er ifølge partiet således helt afgørende for vores fremtidige velfærd. Det fremgår tydeligt at blandt andet Alternativets partiprogram:

I Alternativet tror vi ikke på, at miljø- og klimaproblemerne kan løses med teknologi alene. [...] Vi skal kun forbruge så meget, som vores klode kan nå at genopbygge. Hvis alle forbrugte det, vi gør i Danmark, ville vi bruge 4 ½ gang mere end kloden kan holde til. Vi er altså nødt til at nedsætte det materielle forbrug og dermed behøver vi heller ikke de samme penge mellem hænderne. Derimod skal vi bruge mere tid på oplevelser, socialt samvær og nære relationer. (Alternativet, 2015:8)

Udover at give mere tid til samfundets hårdtarbejdende familier, vil en kortere arbejdsuge ifølge partiet også bidrage positivt til samfundsudviklingen fordi et stop for indkomststigning koblet med en større indtægt hos de ledige, vil påvirke forskelle i forbrugsmuligheder mod større udjævning og således resultere i et mere lige samfund. Som folketingskandidat Rune Wingard henviser til på partiets hjemmeside, viser undersøgelser at socialt og økonomisk mere lige samfund klarer sig bedre og er bedre rustet til at håndtere udefrakommende problemer såsom den pågående klimakrise (Wingard 2016).

De fire lønarbejderlivsformer i mit materiale er ikke umiddelbart positivt stemte i forhold til at skulle reducere deres forbrug. Fabriksgulvarbejderen Søren fortæller at han i sin tid som arbejdsløs klarede sig udmærket med begrænsede midler, men Søren forklarer også at fordi vi lever i en forbrugskultur så følger der et vist pres for at forbruge (Søren:17). Desuden er det ifølge Søren vanskeligere at sysselsætte sig selv, hvis man ikke har så mange penge, og derfor vægrer han sig også ved udsigten til mere fritid mod i stedet at skulle forbruge mindre. Søren forklarer også at det desuden ”kræver mere hjerneaktivitet” (Søren:16) at finde ud af, hvad man

skal bruge sin tid på når man har få midler. Søren, der for nuværende alene skal forsørge sig selv, vil heller ikke afvise at det i fremtiden vil være nødvendigt for ham at arbejde mere, hvis han for eksempel skulle stifte familie. (Søren: 25).

Også maskinmesterlærling og værkstedspraktikanten Magnus vedkender sig at mange, herunder ham selv, forbruger langt mere end nødvendigt. Med reference til hvad han betegner som "luksus-lort" forklarer Magnus at meget af det han selv køber, er ting han principielt sagtens kunne undvære. Men for Magnus er disse ting med til at berige hans tilværelse og derfor er han er ikke indstillet på at ændre sine forbrugsvaner. Magnus forklarer: "Det har jeg sgu ikke lyst til. Det [forbrugsting] er noget jeg har arbejdet for, det er noget der motiverer mig i mit arbejde" (Magnus:14).

Socialrådgiveren Louise, om hvem vi ved at hendes udgifter til hjemmet forudsætter en fuldtidsindkomst, er heller ikke begejstret ved udsigten til at skulle forbruge mindre. Betydningen af at kunne blive boende i området, hvor hendes netværk er lokaliseret er alfa omega og selvom Louise, som vi så det tidligere, forklarer at hun i en ideel verden gerne gik ned i tid og i stedet brugte mere tid med sin søn, så er hun ikke villig til at gå på kompromis med den levestandard hun er blevet vant til. "Jeg er ikke villig til at leve et mere primitivt liv" (Fokusgruppe: 28) som Louise forklarer.

Socialrådgiveren Jeanette er en af de af mine informanter som tanken om en generel arbejdstidsnedsættelse ræsonnerer mest hos. Jeanette fortæller at hun sammen med sin familie valgte at flytte uden for byen af hensyn til Jeanettes ønske om at gå mere hjemme sammen med børnene da de var små. Det var på grund af boligudgifterne ikke muligt, som vi så det i Louises tilfælde, hvis Jeanette skulle. For Jeanette var der altså tidligere en klar villighed til at gå på kompromis med materielle værdier for til gengæld at få tid til sine børn. Det er mere uklart, i hvor høj grad Jeanette prioriterer

forbrug i hendes nuværende situation. Vi ved dog om Jeanette at hun som udgangspunkt ingen ønsker har om arbejde mindre.

Det virker oplagt at konkludere at måden, hvorpå arbejdstid og forbrug hænger sammen i Alternativets vision for det bæredygtige samfund ikke harmonere med de udsagn lønarbejderlivsformerne kommer med i mit materiale. Det bør give anledning til panderynker blandt Alternativets tilhængere, at netop denne gruppe, hvem forslaget teoretisk set burde appellere mest til, synes at vægte blandt andet forbrugsmuligheder højere end udsigten til nedsat arbejdstid. Det er dog værd at bemærke, som det også bliver slået fast i analysens indledning, at Alternativets forslag ikke er et færdigudviklet politisk forslag. De økonomiske implikationer er meget uklare, hvilket den dybe uenighed blandt de fagkyndige da også vidner om.

Forslaget er ifølge Josephine Fock i høj grad tænkt som en debatstarter og en måde at søge at skubbe til mange af vores faste forestillinger, for eksempel omkring vores ret til at forbruge stadig flere ressourcer. Et andet område, hvor Alternativet mener at en reduktion i arbejdstid kunne være normforandrende er på ligestillingsområdet. Det skal vi se på i den sidste og afsluttende analyse-del.

5.2.6 Kønsspecifikt arbejde

I dette sidste analyseafsnit vil jeg præsentere Alternativets argument for igennem en nedsættelse af arbejdstiden at ændre kønsspecifikke normers betydning på- og udenfor arbejdsmarkedet. Derpå vil jeg atter diskutere i hvilken udstrækning dette aspekt af arbejdstiden passer med mine informanternes udsagn.

Ligestilling mellem kønnene er et af Alternativets mærkesager og her spiller arbejdstiden også ind. Ifølge partiet påtager kvin-

der sig en uforholdsmæssig stor andel af arbejdet i hjemmet i familier med to fuldtidsarbejdende forældre (Meyer, 2016). Dette er problem blandt andet fordi det medfører, at mænd har en uretmæssig fordel over kvinder i konkurrencen om arbejdspladser. Det skyldes ganske enkelt bedre forudsætninger for at afse tid til arbejdsrelaterede gøremål.

Ligeledes er det fortrinsvis kvinder der rammes af overbelastning og stress i bestræbelserne på at holde trit i konkurrencen med mændene med relativt mindre tid til rådighed. En generel nedsættelse af arbejdstiden kan derfor ifølge Alternativet give familiefædre bedre vilkår i forhold til at løfte deres del af arbejdsbyrden i hjemmet. Det vil frigøre tid hos kvinderne, hvilket potentielt kan føre til en kraftig forbedring af arbejdsstyrken.

Når det i dag er et langt højere antal kvinder end mænd, der vælger at arbejde deltid vidner det ifølge Josefine Fock om et behov for mere tid, som vi som samfund må imødekomme (Meyer, 2016). Det er som vi så i et tidligere afsnit afgørende for vores livskvalitet at der bliver frigjort tid til de nære relationer, og det er altså også afgørende at den overskudstid som produceres fordeles mere lige mellem kønnene. Det kan nemlig have alvorlige konsekvenser for vores børn, hvis deres forældre er for fortravlede, og særligt vil Fock gerne se på, hvad man skal gøre for de mænd, som har et problem med at være sammen med deres børn fordi tiden ikke er til det (Ibid.).

Set i dette lys, er det påfaldende at jeg i livsforminddelingen af mine informanter ingen karrierebundne livsformer finder blandt de kvindelige informanter. Foruden direktøren Hans, gælder det således for de øvrige karrierebundne livsformer, med deltidsarbejderen Peter som undtagelse, at de på deres arbejdsplads bestrider ledende stillinger. Fabrikken beskæftiger langt overvejende mænd og selvom det fysisk krævende manuelle arbejde som udføres på fa-

briksgulvet måske egner sig mere til mandlige end kvindelige ansatte, er der intet der skulle forhindre at en kvinde indfandt sig på et af direktionens kontorer. Hvis Alternativet fik magt som de har agt og en sænkning i arbejdstiden koblet med incitamentsstrukturer for mænd til at yde mere i hjemmet, rent faktisk slog igennem politisk, så ville kønsfordelingen i feltet af ansøgere til Fabrikkens ledende stilling muligvis have set anderledes ud. Det er selvfølgelig ren spekulation.

Fra Højrup ved vi at den karrierebundne livsform stiller en række fordringer til struktureringen af familielivet. Rahbek Christensen (1987), som også nævntes i teoriansnittet, arbejder sågar med en separat livsform kaldet baglandslivsformer, der beskriver (hovedsagligt) kvinder, der lever i et nærmest servilt forhold til deres mand og familie og alene arbejder for at frigøre manden til at forfølge sine erhvervsmæssige aspirationer (Christensen 1987).

Iblandt mine karrierebundne livsformer er det alene salgschefen Jesper der har små børn, og om Jesper ved vi allerede at enhver forestilling om nedsat arbejdstid er uforenelig med hans ambitioner for arbejdslivet. Jespers forklarer desuden at hans kone har regelmæssige arbejdstider og at Jesper i høj grad selv kan disponere sin arbejdstid, hvilket gør at han kan træde til for familien når det er nødvendigt (Jesper:3-5).

Direktøren Hans har voksne børn og derfor falder lidt uden for kategori i denne sammenhæng. Men både den ingeniørstuderende deltidsarbejder Peter samt Fabrikkens bogføringschef Thomas lever begge i parforhold og forventer at stifte familie inden for den nærmeste fremtid. Peter forklarer i den forbindelse at hans kæreste aktivt søger deltids jobs fordi hun ønsker at gå hjemme og at dette passer glimrende med Peters ambitioner for sit fremtidige arbejdsliv:

Hun [Peters kæreste] søger specifikt et job på omkring de tyve timer om ugen, hvor jeg så ville kunne arbejde de 40-45 timer, så vi skovle lidt flere penge ind(Peter: 33).

Thomas forestiller sig heller ikke at hans fremtidige familieliv behøver at sætte en begrænsning for hans arbejdsliv. For Thomas er det et spørgsmål om den rette planlægning og hvis planlægningen er i orden, som han forklarer det, ser Thomas intet problem i fortsat at arbejde lange dage, som det tilfældet er nu (Thomas: 16-17).

Af de af mine informanter som jeg har betegnet blandingslivsformer er det alene socialrådgiveren Kim, der stadig har små børn. Kim er fraskilt og har sine to døtre, hver anden uge. Kim fortæller:

Der er nogle år, hvor man har nogle andre behov og det ville være rart, hvis det kunne blive imødekommet, og det kan det nok også for nogen. [...] men som sagt har jeg også valgt nogle ansættelser, hvor det ikke lige lå i kortene at man kunne gå ned i tid. (Fokusgruppe:29)

Hvor Kim altså sympatiserer med småbørnsfamiliernes behov og gerne så at der blev gjort mere for dem, udtrykker Kim ikke ønsker om mindre arbejdstid. Kim kunne godt tænke sig mere tid til sine børn i de perioder, hvor han har ansvaret for dem, men fremfor at gå ned i tid ønsker Kim sig mere fleksibilitet i arbejdstiden. Kim forklarer at han i perioder, for eksempel hver anden uge, gerne arbejdede 50-60 timer om ugen, hvis det også betød at andre kunne få samme mulighed. (Fokusgruppe:17-20)

Blandt mine lønarbejderlivsformer gælder det for fabriksgulvarbejderen Søren at han har en kæreste, men bor alene uden børn. Om Søren ved vi at han for nuværende kun arbejder tredive timer om ugen samt at Søren ikke afviser at skulle arbejde mere, hvis han vælger at stifte familie. Det er på baggrund af interviewet med Søren ikke muligt at konkludere entydigt på, hvorvidt han i

fremtiden ville ønske at indrette sig på en måde, der harmonere med Alternativets ambitioner på ligestillingsområdet.

Det samme er tilfældet med værksteds-og maksinmesterlærlingen Magnus (ligeledes lønarbejderlivsform). Magnus er single og udtrykker i interviewet en vis ærgrelse over at skulle trækkes med huslige pligter:

Der er jo heller ikke nogen der vasker tøj eller gør rent for mig. Det må jeg selv gøre (Magnus:5).

På den baggrund er det måske svært at forestille sig at Magnus skulle ønske sig en fremtid, hvor han vil søge at drosle ned på længden af sin arbejdsuge for til gengæld at yde en større indsats i hjemmet. Dette forbliver selvfølgelig spekulation.

Hvad angår de øvrige lønarbejderlivsformer i mit materiale, socialrådgiverne Jeanette og Louise, kan man notere sig at de begge, i hvert fald principielt, bifalder en udvikling, hvor mændene tager større ansvar i hjemmet. De tøver imidlertid begge da talen falder på mænds barselsmuligheder, og de mulige scenarier, der kunne have udspillet sig i deres respektive hjem, såfremt deres ægtefæller havde insisteret på at gå på barsel. Jeanette forklarer:

I tredje runde da han [Jeanettes mand] begyndte at snakke om at tage barsel, havde jeg det sådan 'no way, det er min!'” (Fokusgruppe:11.07)

Også Louise reflekterer over den tilsyneladende modsætning mellem ideal og praksis som hendes udsagn udtrykker:

Jeg kommer til at sidde og smile lidt ad mig selv for jeg er jo meget optaget af ligestilling og kønskampen og så videre, men jeg blev jo nok lidt stram i betrækket, hvis han var begyndt at snakke om barsel. (Fokusgruppe:11.06)

Hidtil i analysen har det været sparsomt med eksempler på udsagn som burde give anledning til oprigtig optimisme blandt tilhængere af Alternativets forslag. Hvad angår perspektiverne i at ændre på kønsspecifikke samfundsnormer gennem en sænkning af arbejdstiden er der, som det fremgår af analysen, heller ikke på dette område megen opbakning at hente blandt mine informanter. Tværtimod synes udsagnene i mit materiale at tyde på, at ikke mindst de kvindelige lønarbejderlivsformer, i en vis udstrækning reproducerer de kønsspecifikke normer som Alternativet via en sænkning af arbejdstiden ønsker at gøre op med.

5.2.7 Opsummering og delkonklusion

I dette speciales 2. analysedel har jeg præsenteret de vigtigste argumenter for Alternativets forslag om at sænke den generelle arbejdstid. Jeg har vist at Alternativets forslag stiller en række fordringer til den danske lønmodtager samt at disse fordringer i højere grad ville kunne forventes at appellere til særlige grupper på arbejdsmarkedet, navnlig blandt bærere af den karrierebundne livsform. For disse informanter gælder det endvidere, som det blev vist, at der knyttes en række væsentlige forbehold til en eventuel tilslutning til Alternativets forslag. Særligt er det rimeligt at hævde at spørgsmålet om den økonomiske compensation, vejer tungt i bevidstheden hos de af mine informanter, der principielt sympatisere med Alternativets ide.

Disse betragtninger bæres nu videre til specialets sidste afsnit, hvor jeg konkluderer på resultaterne af min undersøgelse. Specialets konklusion efterfølges desuden af et kort afsnit, hvor jeg præsenterer en række perspektiverende betragtninger på undersøgelsens resultater.

6. Konklusion

I dette speciale har jeg diskuteret udsigterne for Alternativets forslag om at gennemføre en generel arbejdstidsnedsættelse, herunder om dette forslag retter sig specifikt mod bestemte grupper på arbejdsmarkedet.

Specialets problemformulering har jeg besvaret ud fra en kvalitativ analyse af en række semi-strukturerede interviews samt et fokusgruppeinterview med i alt tolv informanter. Jeg har redegjort for, hvordan jeg i udvælgelsen af mine informanter ønskede at sikre en vis bredde i forhold til såvel jobfunktion som socioøkonomisk baggrund. Desuden betingedes informantvalget af mit ønske om at afspejle forskellige vilkår på det nuværende danske arbejdsmarked. Seks af mine informanter optræder således i specialet i kraft af deres ansættelse på en offentlig virksomhed, som beskæftiger sig med omsorgsarbejde. Yderligere seks informanter er udvalgt qua deres ansættelse på den private mellemstore produktionsvirksomhed, der i specialet omtales som Fabrikken.

Kombineret med min læsning af Thomas Højrup's livsformsanalyse, har mit datamateriale givet mig et indblik i, hvordan forskellige befolkningsgrupper vælger at strukturere deres tilværelse på baggrund af forskellige opfattelser af begreber som arbejdstid, familieliv og fritid. Inspireret af Anders Holm og Mads Meier Jægers (2008) kvantitative studie har jeg således gennemført en inddeling af mine informanter i henhold til Højrup's livsformer. Den analytiske indsats i specialets første analysedel viste at der er markante og systematiske forskelle i mine informanternes måder at strukturere deres hverdag på. Analysen viste desuden at det i forhold til informanterne i mit datamateriale, virker meningsfyldt at benytte Højrup's livsformer til at anskueliggøre forskelle i arbejdstidsopfattelser.

I specialets 2. analysedel præsenterede jeg de vigtigste af Alternativets argumenter for at nedsætte arbejdstiden. Under fem overskrifter ("Omfordeling af arbejde", "Solidaritet med de arbejdsløse", "Livskvalitet", "Forbrug", "Kønsspecifikt arbejde") udfoldede jeg Alternativets vision for etableringen af det bæredygtige arbejdsmarked, som jeg herefter holdt op imod henholdsvis mine teoretiske forventninger til informanterne i mit materiale, samt til mine informanter faktiske udsagn. Resultaterne af analysen bekræftede min teoretiske forventning til materialet om kvalitative forskelle i måden, hvorpå mine informanter, ud fra livsformsspecifikke opfattelser af begreber om arbejdstid, familieliv med videre, strukturerer deres daglige praksis. Resultaterne bekræftede endvidere min formodning om, at Alternativets vision for at nedsætte arbejdstiden harmonere bedre med bestemte befolkningsgruppers hverdagslige strukturering, navnlig de grupper i befolkning som ifølge Højrup strukturerer deres tilværelse efter den lønarbejderorienterede livsforms begrebsverden.

Selvom analysen ingenlunde kan gøres til genstand for bredere generaliseringer om danskernes arbejdsorientering, er det, såfremt vi accepterer Højrup (og Holm og Jægers) præmis om, at befolkningen kan inddeles i forskellige livsformer (med grundlæggende forskellige ideologiske begrebsuniverser), påfaldende at det overvejende er lønarbejderlivsformerne i mit materiale som sympatiserer med Alternativets argumentation for den 30 timers arbejdsuge. Ligeledes er det næsten udelukkende lønarbejderlivsformerne i mit materiale som bekræfter at de under visse omstændigheder ville gå ned i løn, eksempelvis af hensyn til at sikre beskæftigelsen for en kollega.

Set i lyset af Holm og Jægers resultater, der viste at lønarbejderlivsformen i Danmark er kvantitativt vigende for den karrierebundne livsform, hvis arbejdsbegreber harmonerer dårligt med ide-

en om arbejdstidsnedsættelse, er det på baggrund af dette speciales analyse, vanskeligt at forestille sig, at Alternativets forslag vil kunne vinde bred opbakning i den danske befolkning. Resultaterne af den gennemførte analyse er således langt fra vand på Alternativets mølle.

Hvis Alternativet alligevel skulle få succes med sit forslag, vil det, som analysen har vist afhænge af, om partiet kan finde løsninger på de problemer eller udfordringer som mine lønarbejderorienterede informanter peger på, når de med forbehold udtrykker sympati for partiets forslag. Eksempelvis så vi at kollegial solidaritet ikke nødvendigvis strækker sig til kolleger udenfor arbejdspladsen, og undertiden end ikke til kolleger på arbejdspladsen. Analysen har desuden vist at ikke mindst den økonomiske kompensation vil være helt afgørende for den lønarbejderorienterede livsforms formodede tilslutning til forslaget om at sænke arbejdstiden.

Konklusionen på specialets undersøgelse må derfor lyde, at de arbejdstidsbegreber som Alternativet opererer med, synes at være indskrevet i en virkelighed som det fortrinsvis er de lønarbejderorienterede informanter, der kan identificerer sig med. Dette bør man følgelig være meget opmærksom på, hvis man som politisk bevægelse med en sænkning af arbejdstiden på dagsordenen, søger at skabe radikale forandringer i samfundet. På baggrund af specialets analyse synes udsigterne for Alternativets forslag om at gennemføre en generel arbejdstidsnedsættelse, fortsat meget lange.

Litteraturliste

Alternativet (2015) *Partiprogram*. Tilgængelig 15. maj 2016

http://alternativet.dk/website/wp-content/uploads/2014/06/Partiprogram_1.3_04.15.pdf

Alternativet (2015B) Alternativets visuelle partiprogram. Tilgængelig 15. maj 2016

<https://www.facebook.com/alternativetsvisuellepartiprogram/photos/a.839673579442641.1073741828.839663079443691/839673619442637/?type=1&theater>

Andersen, B. J. (1993) *Kan man spørge mennesker om deres livsform? – i surveys vel at mærke*. København: Socialforskningsinstituttet.

Andersen, J. G., Christiansen, P. M., Frandsen, A., & Gregersen, R. V. (2012) *Politik NU-holdninger, magt og politiske systemer*. Systime.

Althusser, L. (1970) *Ideology and Ideological State Apparatuses*. Fra essaysamlingen *"Lenin and Philosophy" and Other Essays*. Monthly Review Press 1971

Andrade, S. B. (2011) *Levekår i dansk landbrug*. København: Det Nationale Forskningscenter for velfærd.

Andersen, J.,G. et al (1997) *Arbejdsliv i Danmark (ISSP)*
Primærundersøgere: Jørgen Goul Andersen, Johannes Andersen, Lars Torpe, Ole Borre, Lise Togeby, Poul Erik Mouritzen, Hans Jørgen Nielsen og Bjarne Hjorth Andersen. DDA-15216.

Andersen, J.,G. et al (2005) *Arbejdsliv i Danmark (ISSP)*
Primærundersøgere: Jørgen Goul Andersen, Lars Torpe, Henrik Lolle, Jens Christian Tonboe, Ole Borre, Lise Togeby, Hans Jørgen Nielsen, Bjarne Hjorth Andersen, Ulrik Kjær og Mette Tobiasen. DDA-18465.

Bloch, C. & Sørensen, K. (2016) *Arbejdsgiverne: Danskerne skal arbejde mere*. Artikel i Politico (Berlingske Tidende) bragt 29. Februar 2016

Bonke, J. (2012). *Har vi tid til velfærd – om danskernes brug af deres tid ude og hjemme*. Rockwool Fondens Forskningsenhed og Gyldendal.

Brinkmann, S. (2014) *Stå fast. Et opgør med tidens udviklingstvang*. Gyldendal

- Christensen, R.L. (1987) *Hver vore veje. Livsformer, familietyper & kvindeliv*. Museum Tusulanums Forlag
- Coote, A., Franklin, J., Simms, A. (2010) *21 hours Why a shorter working week can help us all to flourish in the 21st century*. New Economic Foundation. London.
- Djurfeldt, G. (1990): *Livsformer i lantbruget. Produktions- och levnedsförhållanden i ett jordbrukssociologisk perspektiv*. Arbejdsrapport nr. 2/90. København: Sociologisk Institut.
- Elbæk, U., Fock, J. & Nordquist, R. (2016) *Regnemodeller skal ikke diktere vores visioner*. Kronik i Politiken 17 august 2016.
- Finansministeriet (2016) *Svar på Finansudvalgets spørgsmål nr. 235 (Alm. del) af 13. april 2016* Finansministeriet 4. juli 2016
Tilgængelig 9. juli 2016 via
<http://www.ft.dk/samling/20151/almDEL/fiu/spm/235/svar/1335542/1652224.pdf>
- Flyvbjerg, B. (2010). *Fem misforståelser om casestudiet*. I L. Tanggaard, & S. Brinkmann, *Kvalitative metoder. En grundbog*. (s. 463-487). Hans Reitzels Forlag.
- Fock, J. (2015) *Fremtidens arbejdsuge skal være på 30 timer*. Debatindlæg på Josephine Focks hjemmeside. Tilgængelig 9. Juli 2016 via <http://www.josephinefock.dk/fremtidens-arbejdsuge-skal-vaere-paa-30-timer/>
- Fock, J. (2016) *Tid til mere – job til flere*. Debatindlæg bragt i Berlingske Tidendes websektion 12. August 2016.
- Fock, J. & Olsen, E. (2016) *Indfør 30 timers arbejdsuge*. Debatindlæg i Information, bragt 30. April 2016.
- Greve, B. (2015) *Den sociale og innovative velfærdsstat*. Hans Reitzels forlag.
- Gundelach, P. (2002). *Danskernes værdier 1981-1999*. Hans Reitzels forlag.
- Gundelach, P. (2011). *Små og store forandringer: danskernes værdier siden 1981*. Hans Reitzels forlag.

- Hansen, E.J. (1985) *De store levekårsundersøgelser*. Samfundsøkonomen, Årg. 3, nr. 4 (1985)
- Harrits, G. S., Prieur, A., Rosenlund, L., & Skjøtt-Larsen, J. (2010). Class and politics in Denmark: are both old and new politics structured by class? *Scandinavian Political Studies*, 33(1), 1-27.
- Holm, A., & Jæger, M. M. (2009). Livsformer i Danmark: Udbredelse og udviklingstendenser 1981-2005. *Dansk sociologi*, 19(1), 31-53.
- Højrup, T. (1984) *Begrebet livsform-En formspecificerende analysemåde anvendt på nutidige vesteuropæiske samfund*. Artikel publiceret i *Fortid og Nutid* (1984). Hentet d. 2 Marts 2016
<https://tidsskrift.dk/index.php/fortidognutid/article/viewFile/47137/87816>
- Højrup, T. (2002). *Dannelsens dialektik: etnologiske udfordringer til det glemte folk* (Vol. 4). Museum Tusulanum Press.
- Højrup, T. (2011 [1983]). *Det glemte folk: Livsformer og centraldirigering* (Vol. 9). Museum Tusulanum Press.
- Keynes, J.M. (1930) *Economic Possibilities for our Grandchildren* fra bogen
- Jespersen, J. (2015) *Nedsat arbejdstid er en god idé*. Kronik i *Information* 23 maj 2015.
- Jacobsen, M. H., & Tonboe, J. C. (2004). *Arbejdssamfundet*. Hans Reitzels forlag.
- Kraka (2015) *Et skøn for de samfundsøkonomiske konsekvenser af at sænke den ugentlige arbejdstid fra 37 til 30 timer*. Notat udgivet af Kraka 13 maj 2015.
- Kvale, S. (1994) *Interview. En introduktion til det kvalitative forskningsinterview*.
- Marx, K. & Engels, F. (1845) *The German Ideology*. London: Lawrence & Wishart, 1974.
- Marx, K. (1973) *Grundrisse der Kritik der Politischen Ökonomie*.
- Marx, K. (1976) *Capital: A Critique of Political Economy, Vol. I. The Process of Capitalist Production*

- Meyer, I. (2015) *Alternativet vil nedsætte arbejdstiden for børnefamilier*. Artikel bragt i Berlingske Tidende 20. Oktober 2015
- Poulantzas, N. (1975) *Political Power and Social Classes*. Verso Books.
- Stressforeningen (2016) *Tal og fakta om stress*. Tilgængelig 12. August 2016 via <http://www.stressforeningen.dk/om-stress/fakta-om-stress/stress-i-tal>
- Sørensen, A. (1994) *Kulturbegrebet i strukturel livsformsanalyse*. Politica 26. 4
- Thomsen, J.-P. (2008) *Social differentiering og kulturel praksis på danske universitetsuddannelser*. Forskerskolen i Livslang Læring.
- Trads, T.B. (2014) *I Göteborg er seks timers arbejdsdag en realitet*. Artikel bragt i Information 9. September 2014
- Wallis, S. (2009) *The Great Transition. A tale of how it turned out right*. New Economic Foundation. London.
- Willig, R. (2016) *Afvæbnet Kritik*. Hans Reitzels forlag
- Wingard, R. (2016) *Kom i økonomisk skole med Alternativets folketingskandidat, Rune Wingard*. Debatindlæg på Alternativets hjemmeside. Tilgængelig 14. August 2016
<http://alternativet.dk/tag/rune-wingard/>